

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН

СІМЕЙНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

ЕЛЕКТРОННІ МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
до практичних занять з навчальної дисципліни
для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 Право

ОДЕСА
2023

УДК 347.61/.64(072)
С371

Укладачі:

Труба Вячеслав Іванович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільно-правових дисциплін Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Голоденко Ірина Олександрівна, старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Рецензенти:

Красицька Лариса Василівна, доктор юридичних наук, професор, в.о. завідувача відділу науково-правових експертиз НДІ правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії правових наук України

Клейменова Світлана Миколаївна, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

*Рекомендовано Вченою радою економіко-правового факультету
ОНУ імені І. І. Мечникова
Протокол № 1 від «28» серпня 2023 р.*

С 371 **Сімейне право України [Електронний ресурс] : електронні методичні рекомендації до практичних занять з навчальної дисципліни для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, спеціальності 081 «Право» / уклад.: В. І. Труба, І. О. Голоденко. – Одеса, 2023. – 99 с. – 1 МБ.**

Електронні методичні рекомендації розроблені для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, освітньо-професійної програми «Право», спеціальності 081 «Право». Електронні методичні рекомендації містять опис змісту навчальної дисципліни, перелік питань та методичні рекомендації для підготовки до практичних занять, пояснення до виконання практичних завдань та рекомендовану літературу до них.

УДК 347.61/.64(072)

© Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова, 2023

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Зміст навчальної дисципліни.....	6
Плани та методичні рекомендації для підготовки до практичних занять.....	11
Методичні рекомендації до виконання практичних завдань.....	68
Розподіл балів, які отримують здобувачі.....	70
Методичні рекомендації до написання курсової роботи.....	72
Теми курсових робіт для здобувачів очної і заочної форми навчання.....	76
Критерії оцінювання курсової роботи.....	78
Питання для підсумкового контролю.....	81
Список джерел, рекомендованих до вивчення навчальної дисципліни.....	84
Електронні інформаційні ресурси.....	98

ВСТУП

Метою вивчення навчальної дисципліни – є засвоєння здобувачами положень сімейного законодавства, теоретичних знань у сфері сімейних відносин між подружжям, батьками та дітьми, іншими членами сім'ї та родичами, а також формування практичних умінь і навиків щодо правильного тлумачення та застосування сімейно-правових норм, які регулюють сімейні відносини

Завдання дисципліни:

- набуття знань щодо становлення та розвитку сімейного законодавства, його сучасного стану;
- формування уявлення про роль та місце сімейного права в системі українського права; предмет, метод та основні положення сімейного права; поняття та склад сімейного правовідношення; склад прав та обов'язків учасників сімейних правовідносин;
- отримання знань про систему джерел сімейного права,
- ознайомлення здобувачів з теоретичними положеннями, виробленими сімейно-правовою доктриною та судовою практикою застосування норм сімейного права;
- формування та розвиток у здобувачів навичок самостійної роботи з нормативним матеріалом, навичокбору, аналізу та узагальнення судової та іншої правозастосовчої практики.

Предмет вивчення дисципліни - сукупність шлюбно-сімейних відносин, які складаються у сім'ї між чоловіком та дружиною, батьками і дітьми, іншими особами, які пов'язані між собою відносинами родинності або відносинами щодо виховання дітей.

Міждисциплінарні зв'язки: Навчальна дисципліна «Сімейне право» має міждисциплінарний характер та вивчається на основі знань, які були отримані здобувачами вищої освіти при вивченні теорії держави і права, оскільки використовує термінологію і понятійний апарат цієї базової дисципліни, історії держави і права, оскільки шлюб та сім'я склалися

історично, із цивільним правом, яке регулює приватно-правові відносини осіб. Вивчення курсу «Сімейне право» передбачає також наявність певного рівня знань із конституційного права.

В результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач вищої освіти повинен:

знати:

- поняття сімейного права, місце сімейного права в системі права;
- предмет, метод, функції сімейного права;
- основні положення сімейно-правової доктрини з питань укладення та припинення шлюбу, виникнення та припинення правовідносин між батьками та дітьми, особистих немайнових та майнових правовідносин між членами сім'ї та родичами, влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;
- положення актів сімейного законодавства України та міжнародних договорів щодо правового регулювання правовідносин між подружжям, батьками та дітьми, іншими членами сім'ї та родичами;
- підходи судової практики щодо тлумачення і застосування законодавства України, що регулює сімейні правовідносини.

вміти:

- тлумачити та правильно застосовувати норми сімейного права, судову практику у справах, які виникають із сімейних правовідносин, з метою прийняття обґрунтованих рішень у спірних питаннях.
- складати проекти договорів та інших документів.

ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1.

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ СІМЕЙНОГО ПРАВА

Тема 1. Історія становлення сімейного законодавства України

Законодавство про шлюб і сім'ю. Перші декрети з питань шлюбу і сім'ї. Кодекс законів РСФРР про акти цивільного стану, шлюбне, сімейне й опікунське право 1918р., його основні положення. Кодекс законів про сім'ю, опіку, шлюб і акти цивільного стану УРСР 1926 р. Кодекс законів РСФРР про шлюб, сім'ю й опіку 1926 р. Постанова ЦВК і РНК СРСР від 27 червня 1936 р. Загальна характеристика і значення Указу Президії Верховної Ради СРСР від 8 липня 1944 р. Основи законодавства Союзу РСР і союзних республік про шлюб і сім'ю 1968 р. (загальна характеристика). Кодекс про шлюб і сім'ю УРСР від 20 червня 1969 р., його основні особливості і загальна характеристика. Конституція України – основа для розвитку законодавства про шлюб і сім'ю. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року.

Тема 2. Поняття, предмет та метод сімейного права.

Поняття сімейного права як галузі права. Місце сімейного права в правовій системі України.

Принципи сімейного права. Система принципів сімейного права та їх класифікація. Предмет і метод правового регулювання сімейного права.

Принципи сімейного права та їх класифікація.

Джерела сімейного права. Загальна характеристика Сімейного кодексу України.

Тема 3. Сімейні правовідносини

Поняття і види сімейних правовідносин. Суб'єкти та об'єкти сімейних правовідносин. Зміст сімейних правовідносин. Юридичні факти, як підстава виникнення сімейних правовідносин у сімейному праві та їх види. Виникнення, зміна і припинення сімейних правовідносин.

Споріднення і свояцтво, їх юридичне значення. Здійснення сімейних прав і виконання обов'язків.

Строки позовної давності та інші строки в сімейному праві.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. ШЛЮБ

Тема 4. Шлюб. Умови і порядок його укладання. Недійсність шлюбу.

Поняття і правова природа шлюбу. Умови укладення шлюбу. Перешкоди до укладання шлюбу. Державна реєстрація шлюбу та її правові наслідки.

Підстави і порядок визнання шлюбу недійсним. Правові наслідки визнання шлюбу недійсним.

Тема 5. Права та обов'язки подружжя

Особисті немайнові правовідносини між подружжям: поняття, значення та види. Зміст особистих немайнових прав та обов'язків подружжя. Рівність особистих прав і обов'язків подружжя. Захист особистих прав подружжя.

Поняття майнових правовідносин подружжя. Загальна характеристика законного режиму майна подружжя. Спільна сумісна власність подружжя. Право особистої приватної власності дружини та чоловіка. Поділ спільного майна подружжя.

Договірний режим майна подружжя. Шлюбний договір в системі майнових договорів подружжя.

Відповідальність подружжя за забор'язаннями.

Тема 6. Права та обов'язки подружжя по утриманню

Загальна характеристика аліментних зобов'язань. Підстави виникнення між подружжям обов'язків з утримання. Право на утримання колишнього подружжя. Припинення права одного з подружжя на утримання

Тема 7. Припинення шлюбу

Поняття та загальна характеристика підстав припинення шлюбу. Припинення шлюбу внаслідок смерті одного з подружжя або оголошення одного з подружжя померлим. Підстави та порядок розірвання шлюбу в органах ДРАЦСу. Підстави та порядок розірвання шлюбу в судовому порядку. Питання, що вирішуються при розірванні шлюбу. Правові наслідки припинення шлюбу.

Встановлення режиму окремого проживання подружжя.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3. ПРАВА І ОБОВ'ЯЗКИ БАТЬКІВ І ДІТЕЙ

Тема 8. Визначення походження дитини

Загальні підстави виникнення прав і обов'язків батьків і дітей. Походження дитини від батьків, які перебувають у шлюбі між собою. Визначення походження дитини, народженої в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій. Походження дитини, батьки якої не перебувають у шлюбі між собою. Встановлення факту визнання батьківства (материнства). Оспорювання батьківства (материнства).

Тема 9. Особисті немайнові права та обов'язки батьків і дітей

Особливості та зміст особистих немайнових права та обов'язків батьків і дітей. Спори про дітей, пов'язані з їх вихованням. Підстави і правові наслідки позбавлення батьків батьківських прав. Відібрання дитини від батьків без позбавлення батьків батьківських прав.

Тема 10. Майнові права та обов'язки батьків і дітей

Поняття майнових правовідносин між батьками та дітьми. Управління майном дитини. Роздільність майна батьків і дітей. Використання доходу від майна дитини.

Обов'язок батьків утримувати дитину. Способи виконання батьками обов'язку утримувати дитину. Участь батьків у додаткових витратах на дитину. Обов'язок батьків утримувати непрацездатних повнолітніх дітей. Обов'язок повнолітніх дітей утримувати батьків та звільнення їх від цього обов'язку. Участь повнолітніх дітей у додаткових витратах на батьків.

Договірне регулювання аліментних відносин батьків та дітей. Відповідальність за прострочення сплати аліментів.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 4. ФОРМИ ВЛАШТУВАННЯ ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

Тема 11. Усиновлення

Поняття та сутність усиновлення. Умови і порядок усиновлення. Правові наслідки усиновлення. Таємниця усиновлення. Визнання усиновлення недійсним. Скасування усиновлення. Особливості усиновлення дітей іноземними громадянам і особами без громадянства.

Тема 12. Опіка та піклування

Опіка та піклування як форма влаштування дітей-сиріт та дітей, які позбавлені батьківського піклування. Особа, яка може бути опікуном, піклувальником дитини. Опіка та піклування над дитиною, яка проживає у закладі охорони здоров'я, навчальному або іншому дитячому закладі. Права дітей, що знаходяться під опікою (піклуванням). Права й обов'язки опікуна (піклувальника) дитини. Права та обов'язки опікуна, піклувальника щодо дитини. Припинення опіки, піклування над дитиною.

Тема 13. Патронат над дітьми. Прийомна сім'я. Дитячий будинок сімейного типу

Договір про патронат. Згода дитини на проживання у сім'ї патронатного вихователя. Плата за виховання дитини. Обов'язки патронатного вихователя. Припинення договору про патронат.

Прийомна сім'я. Прийомні батьки. Прийомні діти. Створення прийомної сім'ї.

Дитячий будинок сімейного типу. Батьки-вихователі дитячого будинку сімейного типу. Вихованці дитячого будинку сімейного типу. Створення дитячого будинку сімейного типу.

ПЛАНИ ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ І

Загальні положення сімейного права

Практичне заняття 1.

Поняття, предмет та метод сімейного права

Поняття та види сімейних правовідносин

Питання для обговорення

1. Поняття сімейного права як галузі права. . Місце сімейного права в правовій системі України.
2. Предмет і метод правового регулювання сімейного права
3. Принципи сімейного права.
4. Джерела сімейного права.
5. Поняття і види сімейних правовідносин.
6. Суб'єкти та об'єкти сімейних правовідносин. Зміст сімейних правовідносин.
7. Виникнення, зміна і припинення сімейних правовідносин.
8. Строки позовної давності та інші строки в сімейному праві.

1. Розв'язання практичних задач

Задача 1

Вербицька звернулася з позовом про визнання недійсним свідоцтва про право на спадкування майна, що залишилося після смерті її єдинокровної сестри Талої А., посилаючись на те, що нотаріус безпідставно видав свідоцтво про прийняття спадщини на все майно лише на одного повнорідного брата Талої А. – Талого О. Сама позивачка виховувалася в іншій сім'ї і стосунків з Талою не підтримувала. Такий ж позов подав і зведений брат Талої – Василенко Т.

Які види родинних та інших (яких саме?) зв'язків Ви можете встановити? Який ступінь споріднення між зазначеними особами? Чи підлягають задоволенню подані позовні заяви?

Задача 2

У серпні 2020 р. Воблін після повернення з тривалого закордонного відрядження довідався, що рік тому (у серпні 2019 року) його дружина продала без його згоди приміський житловий будинок, що належить їм на праві спільної сумісної власності. Будучи незадоволений цим, Воблін почав вимагати від неї визнання договору купівлі-продажу недійсним. Проте, дружина відмовила, заявивши, що змушена була продати будинок через скрутне матеріальне становище, а кошти отримані від продажу житлового будинку вона витратила в інтересах сім'ї. Дружина також пояснила, що не змогла узгодити з ним питання продажу будинку внаслідок його тривалої відсутності, а отримані від продажу жилого будинку гроші вже витрачені, що не дозволяє вирішити питання про визнання договору купівлі продажу недійсним. Переконавшись, що міри його впливу на дружину виявилися невдалими, Воблін через два місяці (у жовтні 2020 р.) підготував позовну заяву до суду про визнання договору купівлі-продажу житлового будинку недійсним. Дружина пояснила Вобліну, що його звернення до суду буде безглуздом, тому що вже пропущений строк позовної давності. Вирішивши з'ясувати обґрунтованість такої позиції, Воблін звернувся в юридичну консультацію.

Обґрунтуйте відповідь з посиланням на діюче законодавство.

2. Практичне завдання:

Підстави виникнення сімейних правовідносин	Підстави зміни сімейних правовідносин	Підстави припинення сімейних правовідносин

Методичні рекомендації до вивчення питань теми

Пристаючи до вивчення питань теми, здобувачі повинні усвідомлювати, що у юридичній науці існують різні підходи до визначення сімейного права. Так, можна виокремити дві основні позиції. Перша полягає у тому, що сімейне право розглядається як підгалузь цивільного права, що має значну внутрішньогалузеву специфіку, друга – виділяє сімейне право як самостійну галузь, якій властиві свій предмет, метод, принципи, джерела (у тому числі кодифіковані)

Здобувачам слід розуміти, що «сімейне право» використовується для позначення різного роду понять. По-перше, сімейне право визначають як сукупність (систему) норм, що регулюють сімейні відносини. По-друге, іноді сімейним правом називають сукупність (систему) нормативних актів, що містять сімейно-правові норми, тобто. сімейне законодавство. По-третє, сімейним правом називають сукупність (систему) знання сімейно-правових явищ, тобто науку (сімейне право як наука). І нарешті, по-четверте, у навчальних закладах викладається навчальна дисципліна «Сімейне право».

Сімейне право регулює немайнові та майнові відносини, що складаються між членами сім'ї, а в передбачених законом випадках між іншими особами.

Здобувач повинен акцентувати увагу, що немайнові відносини, які врегульовані сімейним правом, неоднорідні. Насамперед слід виділити особисті немайнові відносини, такі як: подружжя за своїм бажанням обирають при укладенні шлюбу прізвище одного з них як спільне прізвище, або кожен з подружжя зберігає своє дошлюбне прізвище, або приєднує до свого прізвища прізвище іншого подружжя.

Вважається, що особисті немайнові відносини в порівнянні з майновими відносинами мають пріоритетний характер, тому що майнові відносини завжди пов'язані з ними і впливають з них.

Здобувачі повинні усвідомлювати, що відносини, що входять у предмет сімейного права, мають такі особливості, по-перше, майнові відносини у сімейному праві похідні від особистих немайнових, по-друге, – суб'єктами даних правовідносин є лише фізичні особи, за винятком деяких випадків (орган опіки та піклування), по-третє, дані правовідносини нерозривно пов'язані з особистістю і не допускають правонаступництва, по-четверте, сімейні правовідносини мають безоплатний характер, по-п'яте, підставами виникнення сімейних правовідносин у більшості випадків є юридичні факти, що вимагають державної реєстрації.

Майнові відносини виникають стосовно конкретного майна, його належності тим чи іншим учасникам сімейних відносин, порядку користування та розпорядження таким майном, вчинення правочинів щодо нього тощо. Майнові відносини зумовлені наявністю родинних чи інших юридично значимих зв'язків особистого характеру між суб'єктами. Вони не можуть виникати без особистих або швидше від особистих, що дозволяє зробити висновок про похідний характер майнових відносин і про пріоритет особистих.

Метод сімейно-правового регулювання – це сукупність специфічних засобів впливу на учасників сімейних відносин, що характеризуються, передусім, юридичною рівністю сторін, а також наданням останнім можливості врегулювання цих відносин на засадах їхнього вільного розсуду за винятками, встановлених законом.

Сімейне право характеризується імперативністю більшості норм. Регламентуючи в імперативних нормах права та обов'язки сторін, законодавець не визначає способи та порядок їх здійснення, покладаючи цю можливість на розсуд сторін, з урахуванням конкретних життєвих обставин. Тобто метод сімейного права можна трактувати як диспозитивно-

імперативний. Зміст диспозитивного та імперативного методів найперше утворюється з тих елементів правової матерії, які виражають способи правового регулювання. До них, зокрема, належать: дозвіл, заборона та позитивне зобов'язання. Ці способи правового регулювання пов'язані з суб'єктивними правами та здійснюються через них.

Основними засадами (принципами) сімейного права є ті провідні ідеї та положення, які визначають сутність сімейного права, той стержень, який поєднує окремі норми та інститути сімейного права в одне ціле.

Основними засадами (принципами) сімейного права є:

- державна охорона сім'ї, дитинства, материнства, батьківства;
- рівність учасників сімейних відносин;
- недопустимість державного чи будь-якого іншого втручання в сімейне життя;
- пріоритет сімейного виховання;
- регулювання сімейних відносин за домовленістю (договором) між їхніми учасниками;
- пріоритет захисту прав та інтересів дітей і непрацездатних членів сім'ї;
- свобода укладення та розірвання шлюбу;
- одношлюбність.

Для визначення особливостей сімейних правовідносин здобувачу необхідно з'ясувати поняття сім'ї, саме як юридичної категорії, яке закріплене у Сімейному кодексі України. Слід мати на увазі, що права члена сім'ї має й одинока особа, а право на створення сім'ї має особа, яка досягла шлюбного віку. Сім'ю може створити особа, яка народила дитину, незалежно від віку.

При вивченні цієї теми, здобувачі мають визначити властивості сімейних правовідносин, що дають підстави виділити їх як окрему сферу суспільних відносин.

Здобувачі мають класифікувати сімейні правовідносини, виділяючи їх певні види на підставі різних критеріїв.

Слід звернути увагу на специфічність юридичних фактів, які обумовлюють динаміку сімейних правовідносин. Особливої уваги слід надати категорії «спорідненість» та розуміти поняття ліній та ступенів спорідненості у сімейному праві.

Вивчаючи структурні елементи сімейних правовідносин (суб'єкти, об'єкти та зміст), слід враховувати, що суб'єктами сімейних відносин можуть бути лише фізичні особи, які виступають по відношенню один до одного як подружжя, діти, батьки, близькі родичі, усиновителі, усиновлені, опікуни, піклувальники, підопічні. Відносини за участю органів РАЦС (реєстрація актів цивільного стану) мають публічно-правовий, а не приватно-правовий характер. Вивчаючи питання суб'єктів сімейних правовідносин, здобувачам необхідно приділити особливої уваги питанням правоздатності та дієздатності у сімейному праві. Розглядаючи питання об'єктів сімейних правовідносин необхідно виходити із теоретичних положень щодо їх поділу на особисті немайнові блага, дії та майно.

Необхідно звернути увагу на те, що у сфері сімейних правовідносин суб'єктивні права та обов'язки (навіть майнові) не можуть передаватися іншим особам; лише окремі з них можна реалізувати через представників (так, батьки або усиновителі можуть доручити догляд за дитиною няні, виховательці, проте, це не означає, передачу батьківських прав та обов'язків іншій особі).

При вивченні питання строків у сімейному праві, здобувачам необхідно проаналізувати доктринальні положення щодо класифікації строків у сімейному праві та розуміти практичне значення поділу строків на види. Особливе місце серед видів строків у сімейному праві належить строкам позовної давності. Характерною ознакою сімейних правовідносин є те, що на них за загальним правилом не поширюється позовна давність, оскільки переважають особисті немайнові правовідносини. Існують певні винятки,

встановлені Сімейним кодексом України, коли застосовуються строки позовної давності. Здобувачі мають знати випадки застосування строків позовної давності у сімейному праві України .

Література:

Нормативно-правові акти:

1. Конституція України: Основний закон України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 року № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.03.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-4>

Основна література:

1. Процьків Н.М., Гетьманцева Н.Д. Сімейне право: навчально-методичний посібник. Чернівці: Чернівець. нац.. ун-т ім.. Ю Федьковича, 2021. 148 с. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/696/1/20.pdf>
2. Сімейне право України: підручник / за ред. А. О. Дутко. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2018. 480 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2605/1/simeine%20pr.pdf>
3. Труба В. І. Класифікація сімейних правовідносин: монографія / В. І. Труба. Одеса: Фенікс, 2020. 360 с. URL: http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/33880/1/Truba_klas_sim_pra_v.pdf

Додаткова література

1. Дудко А.О. Сучасний стан правового регулювання особистих немайнових прав та обов'язків подружжя. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2019. № 21. С. 190-196. URL: [file:///C:/Users/user/Downloads/vnulpurn_2019_21_29%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/user/Downloads/vnulpurn_2019_21_29%20(2).pdf)
2. Журавльова Д. В. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України. Київ : «Видавничий дім «Професіонал». 2021. 520 с. URL

: <https://jurkniga.ua/contents/naukovo-praktichniy-komentar-simeynogo-kodeksu-ukrayini.pdf>

3. Кукса Т. В. Підстави виникнення сімейних правовідносин. Студентська трибуна. *Часопис Київського університету права*. 2017/1. С. 389-391.

4. Красник К.С. Визначення поняття «сім'я» у правовій доктрині. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/25_05_2018/pdf/114.pdf

5. Принципи сімейного права (сутність та проблеми застосування) : монографія / Марія Василівна Менджул. – Ужгород : Видавництво Олександрі Гаркуші, 2019. – 420 с. : табл. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/32231/1/.pdf>

6. Ревуцька І.Е. До питання поняття сім'ї в теорії сімейного права та за законодавством України та країн-членів ЄС. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/25380/1/%D0%9F%D0%BE%D0%BD%D1%8F%D1%82%D1%82%D1%8F%20%D1%81%D1%96%D0%BC%D1%97%20%D0%B2%20%D1%82%D0%B5%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%97%20%D0%A1%D0%9F.p>

7. Сафончик О.І., Шамота О.В. Принцип гендерної рівності за сімейним законодавством України. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/15671/.pdf?sequence=1&isAllo wed=y>

8. Труба В.І. Проблеми класифікації сімейних правовідносин. Актуальні проблеми приватного права : матеріали Всеукр. наук.- практи. конф., присвяч. пам'яті Ю. С. Червоного до 90-річчя від дня його народження (Одеса, 15 груд. 2017 р.) / Одес. нац. ун-т імені І. І. Мечникова, Екон.-прав. ф-т, Каф. цивіл.-прав. дисциплін, Центр дослідж. права ім. Савіньї ; упоряд. та відп. ред.: І. С. Канзафарова, В. М. Зубар. – Одеса : Астропринт, 2017. – С. 3–6. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/12300>

9. Труба В.І. Європейське сімейне право: перспективи для України. Дев'яти юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є. В. Васьковського : матеріали Міжнародної науково-практичної

конференції (Одеса, 17 трав. 2019 р.) / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, ЕПФ ; Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України» ; відпов. ред. І. С. Канзафарова. – Одеса : Астропринт, 2019. – С. 71–74. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/25767>

10. Труба В.І. Місце норм сімейного права в системі соціальних норм. Правова держава. – 2020. – № 37: До 155-річчя Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. – С. 117–122. (Фахове видання категорія Б). URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/28138>

11. Truba Vycheslav I.; Tokarchuk Lyudmila M.; Morozova Stella Ye. Family law trends in Ukraine. Global Journal of Comparative Law. – 2021. – Vol. 10, iss. 1-2. – P. 170–187. (Scopus – Q3 Social Science, Law; SCImago Journal & Country Rank – Q4 Social Science, Law) DOI: <https://doi.org/10.1163/2211906X-10010013>

12. Тімуш І.С. Визначення сім'ї у юридичній науці. Юридичний вісник. 2018. № 2 (47). С. 109-115. URL: <file:///C:/Users/user/Downloads/alexi,+17.pdf>

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2.

Шлюб

Практичне заняття 2

Шлюб. Порядок його укладання

Питання для обговорення

1. Поняття і правова природа шлюбу.
2. Умови укладення шлюбу. Перешкоди до укладання шлюбу.
3. Державна реєстрація шлюбу та її правові наслідки.
4. Підстави і порядок визнання шлюбу недійсним. Правові наслідки визнання шлюбу недійсним
5. Неукладений шлюб.

1. Розв'язання практичних задач

Задача 1

Старіков І.Т. і Бокова Г.Е. подали до органу ДРАЦСу заяву про укладання шлюбу. Через кілька днів до завідувача відділом ДРАЦСу звернулася гр.. Мішина. Вона просила ні в якому разі не реєструвати шлюб Старікова і Бокової, оскільки вона, Мішина, вже кілька років живе разом зі Старіковим. В них дружна сім'я, є донька 3 років, хоча їх шлюб і не зареєстрований. Старіков батьківство у відношенні доньки встановив.

Як повинен поступити завідувач відділом ДРАЦСу?

Задача 2

Анатолій Смірнов вирішив одружитися з Раїсою Волошиної, яка по батьку була його сестрою. Мати Раїси Волошиної не була одружена з батьком Анатолія Смірнова, але при народженні Раїси за спільною заявою її матері і батька Анатолія було встановлене батьківство, тобто батько Анатолія визнав Раїсу своєю рідною дочкою, про що було зроблено актовий запис у книзі реєстрації народжень.

З посиланням на нормативно-правові акти поясніть, чи можливо укладення шлюбу між Анатолієм Смірновим і Раїсою Волошиною.

Задача 3

Краско, який перебував у другому шлюбі з Шатровою, розірвав і цей шлюб. Після цього Шатрова дізналася, що Краско до одруження з нею перебував у зареєстрованому шлюбі з Федоровою і не розривав його. Шатрова звернулася в юридичну консультацію з проханням роз'яснити їй, що може змінитися в результаті встановлення цього факту.

Яку відповідь ви можете дати Шатровій?

Задача 4

До одного з органів ДРАЦСу звернулася гр. Мельниченко Г.І. із заявою про реєстрацію шлюбу з громадянином Шевцовим П.П., який проживає в м. Дніпрі. У зв'язку з тим, що Шевцов П.П. не має змоги виїхати до м. Києва для подання заяви, Мельниченко Г.І. подала до органу ДРАЦСу складену

ним заяву, яка була завірена керівником підприємства, де працює Шевцов П.П. . Завідувач органу ДРАЦСу відмовив Мельниченко Г.І. у прийнятті цієї заяви.

Чи необхідна присутність осіб, які укладають шлюб, при поданні заяви про реєстрацію шлюбу до органу ДРАЦСу? Чи правомірні дії завідувача органу ДРАЦСу?

2. Практичне завдання:

Проаналізуйте судову практику ЄСПЛ щодо розуміння права на шлюб.
<https://minjust.gov.ua/files/general/2023/06/14/20230614163817-79.pdf>

Методичні рекомендації до вивчення питань теми

При вивченні даної теми здобувачам слід розуміти, що в юридичній літературі існують різні думки щодо визначення поняття шлюбу. Загальновідомим є визначення шлюбу як «союзу жінки і чоловіка з метою створення сім'ї». Така загальна дефініція, наголошують науковці, підкреслює специфічні й найбільш характерні риси постійного зв'язку осіб різної статі. Для шлюбних відносин між жінкою і чоловіком характерним є стійкій зв'язок, міцний союз, метою якого є створення сім'ї.

Здобувачам слід проаналізувати зміст поняття «правозгідний шлюб», саме воно є ключовим для розуміння значення умов укладення шлюбу. Здобувачі мають звернути увагу на те, що з 2012 року було встановлено гендерну рівність у питанні шлюбного віку. Відтепер, і для чоловіків, і для жінок шлюбний вік – 18 років.

Розглядаючи питання умов укладання шлюбу, а саме шлюбного віку, слід звернути увагу на порядок та підстави надання права на шлюб до досягнення шлюбного віку.

Складовою частиною категорії «правозгідність шлюбу» є дотримання суб'єктами умов про відсутність перешкод до укладення шлюбу (або

негативних умов, як іноді зазначається у літературі). Отже, вивчаючи цю тему, здобувачі мають розкрити поняття перешкод до укладення шлюбу.

Особливої уваги слід приділити порядку укладення шлюбу. В законодавстві чітко визначено порядок дій, які мають вчинятися при поданні заяви про реєстрацію шлюбу, закріплені положення щодо строків, місця реєстрації тощо.

Також в рамках зазначеної теми вивчається питання недійсності шлюбу. При вивченні цього питання, здобувачі мають виходити з того, що в залежності від підстав, розрізняють абсолютно недійсні шлюби, та ті шлюби, які визнаються недійсними за рішенням суду. До абсолютно недійсних шлюбів належить ті, які укладені всупереч встановленим законом перешкодам до їх укладення, а саме, шлюб: зареєстрований з особою, яка одночасно перебуває в іншому зареєстрованому шлюбі; зареєстрований між особами, які є родичами прямої лінії споріднення, а також між рідним братом і сестрою; зареєстрований з особою, яка визнана недієздатною. Рішення про анулювання актового запису про реєстрацію абсолютно недійсного шлюбу приймається органом ДРАЦСу за заявою заінтересованої особи.

До шлюбів, які визнаються недійсними за рішенням суду, належать шлюби: зареєстровані без вільної згоди жінки та чоловіка; фіктивні шлюби.

Здобувачі мають знати відповідні положення законодавства щодо недійсності шлюбу, проаналізувати судову практику щодо визнання шлюбу недійсним та розуміти правові наслідки визнання шлюбу недійсним.

Література: Нормативно-правові акти:

1. Конституція України: Основний закон України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 року № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.

3. Про державну реєстрацію актів цивільного стану: Закон України від 01.07.2010 № 2398-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2398-17>
4. Про Концепцію державної сімейної політики: Постанова Верховної Ради України від 17.09.1999 № 1063-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1063-145>
5. Про затвердження Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні: Наказ Міністерства юстиції України; Правила від 18.10.2000 № 52/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-00>
6. Деякі питання державної реєстрації шлюбу в умовах воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 07.03.2022 р. № 213. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213-2022-%D0%BF#Text>
7. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя: Постанова Верховного суду України від 21.12.2007 № 11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-07>

Основна література

1. Процьків Н.М., Гетьманцева Н.Д. Сімейне право: навчально-методичний посібник. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю Федьковича, 2021. 148 с. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/696/1/20.pdf>
2. Сімейне право України: підручник / за ред. А. О. Дутко. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2018. 480 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2605/1/simeine%20pr.pdf>
3. Сімейне право України: підручник. Видавництво: [Юрінком Інтер](#). Дзера О. В., Боднар Т. В., 2020. 520 с.
4. Тетарчук І.В. Сімейне право України. Навчальний посібник для підготовки до іспитів. Центр учбової літератури. 2022. 314 с.

Додаткова література

1. Гаврик Р.О. Визнання шлюбу недійсним як спосіб судового захисту сімейних прав та інтересів подружжя. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції, 2022. № 4. С. 24-28. URL: http://apnl.dnu.in.ua/4_2022/5.pdf
2. Журавльова Д. В. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України. Київ : «Видавничий дім «Професіонал». 2021. 520 с. URL : <https://jurkniga.ua/contents/naukovo-praktichniy-komentar-simeynogo-kodeksu-ukrayini.pdf>
3. Сафончик О.І. До питання визначення поняття шлюбу за законодавством України. *Від римського приватного права до права Європи* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-прак. конф. Одеса: Фенікс, 2017. С. 77-79. URL : http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/8421/ilovepdf_com-77-
4. Сафончик О.І., Шамота О.В. Принцип гендерної рівності за сімейним законодавством України. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/15671/.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
5. Труба В.І. Вплив практики ЄСПЛ на розвиток сімейного законодавства України. Десяті юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є. В. Васьковського : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. до 30-ї річниці проголошення незалежності України (Одеса, 28 трав. 2021 р.) / Одес. нац. ун-т імені І. І. Мечникова ; економ.-прав. ф-т ; відп. ред. В. І. Труба, упоряд. А. Л. Святошнюк. – Одеса : Фенікс, 2021. – С. 32–39. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/31145>
6. Труба В.І. Правові наслідки проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без укладення шлюбу. Одинадцяті юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвяч. пам'яті Є. В. Васьковського [Електрон. ресурс] : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. до 25-річчя засн. економ.-прав. ф-ту (Одеса, 26 трав. 2023 р.) / відп. ред. В. І. Труба, упоряд. А. Л. Святошнюк ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, економ.-прав. ф-т. – Одеса : Фенікс, 2023. – С. 101–104. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/35740>

7. Шкурська І.С. Деякі питання укладання шлюбу громадянина України з іноземним елементом. Юридичний науковий електронний журнал, 2022. № 10. С. 240-243. URL: http://lsej.org.ua/10_2022/57.pdf

Практичне заняття 3

Права та обов'язки подружжя

Питання для обговорення

1. Особисті немайнові правовідносини між подружжям: поняття, значення та види.
2. Зміст особистих немайнових прав та обов'язків подружжя.
3. Поняття майнових правовідносин подружжя.
4. Загальна характеристика законного режиму майна подружжя. Спільна сумісна власність подружжя.
5. Право особистої приватної власності дружини та чоловіка. Поділ спільного майна подружжя
6. Договірний режим майна подружжя.
7. Шлюбний договір в системі майнових договорів подружжя.
8. Відповідальність подружжя за забор'язаннями.

1. Розв'язання практичних задач

Задача 1

Громадяни Андрушків О. та Гладка Р. уклали шлюб. Кожен з них залишив дошлюбне прізвище. Через два місяці за порадою родичів Андрушків став наполягати, щоб дружина змінила прізвище, тобто прийняла його прізвище і вимагав від неї, щоб вона подала відповідну заяву до органу ДРАЦС. Гладка Р. не погоджувалася, пояснюючи, що це питання вони вже вирішили за взаємною згодою ще до реєстрації шлюбу. Андрушків О. з'явився до органу ДРАЦС із заявою від свого імені, щоб його дружині

терміново змінили прізвище, оскільки він вважає, що сім'я не може існувати, якщо у чоловіка та дружини різні прізвища. Працівник органу ДРАЦС відмовив у прийнятті такої заяви. Андрушків став погрожувати дружині, що розлучиться з нею, якщо вона не виконає цю його вимогу.

Як оцінити дії чоловіка? Чи вірно діяв працівник органу ДРАЦС? Як слід аргументувати рішення працівника ДРАЦС? Якими нормами регулюються питання вибору прізвища?

Задача 2

До суду звернулася Петрова О. з позовом до колишнього чоловіка Петрова В. щодо поділу майна на суму 84 тис. грн. Позивачка просила збільшити її долю в спільному майні у зв'язку з тим, що з нею залишилися двоє дітей (8 і 14 років). Окрім того, позивачка просила виділити їй із спільного майна автомобіль та гараж, оскільки діти потребують літнього відпочинку і, маючи автомобіль, вона змогла б вивозити їх за місто.

Відповідач позов визнав частково і зазначив, що із спільного майна, що підлягає поділу, повинні бути виключені автомобіль та гараж (загальною вартістю 25 тис. грн.), оскільки вони були придбані на отримані ним авторські винагороди за опубліковані наукові праці.

Одночасно чоловік просив суд включити до списку майна, що підлягає поділу, жіночі ювелірні прикраси із золота та срібла, які залишилися у позивачки.

Чи є автомобіль та гараж особистим майном Петрова? Чи належать поділу як спільне сумісне майно подружжя жіночі ювелірні прикраси, придбані за рахунок спільних коштів подружжя (коштів одного із подружжя) під час шлюбу? Чи підлягає задоволенню вимога позивачки щодо збільшення її долі в спільному сумісному майні? Як повинен бути вирішений спір між Петровими?

Задача 3

Подружжя Петрови під час укладання шлюбного договору вирішило відмовитися від обов'язку щодо взаємного утримання у разі розірвання шлюбу, встановивши, що аліментних зобов'язань один перед одним у них не буде, незалежно від підстав розлучення. Проте нотаріус відмовився засвідчити їх шлюбний договір, заявивши, що він не відповідає вимогам закону.

Дайте оцінку діям нотаріуса. Чи має право подружжя під час укладання шлюбного договору передбачати відмову від взаємної матеріальної підтримки у разі розірвання шлюбу?

2. Практичні завдання:

- Складіть позовну заяву про поділ спільної сумісної власності подружжя
- Складіть проєкт шлюбного договору

Методичні рекомендації до вивчення питань теми

Правовим наслідком укладення шлюбу є виникнення прав та обов'язків подружжя (ч. 1 ст. 36 СК України), які поділяються на особисті немайнові та майнові.

При вивченні теми здобувачам слід виходити з того, що особисті немайнові правовідносини подружжя – це врегульовані нормами сімейного права відносини щодо особистих немайнових благ та інтересів осіб, які перебувають у шлюбі. Особливість немайнових прав подружжя полягає у поєднанні декларативного й практичного характеру. З першого погляду, ці права лише перелічують певні загальнозначущі можливості для організації сімейного життя (право на материнство, право на батьківство, тощо) та гарантії одного з подружжя (право дружини на повагу до своєї індивідуальності, тощо). З практичної точки зору, вони також закріплюють і питання вибору місця проживання, припинення шлюбних відносин.

Здобувачам потрібно проаналізувати ознаки особистих немайнових прав подружжя, а саме: специфічність виникнення особистих немайнових

прав подружжя; їх відносних характер; їх визначальних характер для шлюбних відносин. Слід акцентувати увагу, що здійснення особистих немайнових прав одним із подружжя можливе не тільки за умови погодження своїх дій з іншим із подружжя, а й з урахуванням інтересів сім'ї в цілому. Необхідно також звернути увагу на те, що вони можуть припинитися з волі учасників шлюбних відносин — шляхом розірвання шлюбу, оскільки їх припинення відбувається разом із припиненням шлюбу.

Характерними рисами особистих немайнових прав подружжя є невідчужуваність, безстроковість, безоплатність, наявність особливого суб'єктного складу, здійснення прав відповідно до моральних засад суспільства, насиченість нормами морального характеру.

Особисті немайнові права подружжя регламентуються Главою VI Сімейного кодексу України та закріплені у статтях 49-56. До немайнових прав подружжя слід віднести: право на материнство та батьківство; право дружини та чоловіка на повагу до своєї індивідуальності; право дружини та чоловіка на фізичний та духовний розвиток; на вибір місця свого проживання; на припинення шлюбних відносин; на вжиття заходів, які не заборонені законом і не суперечать моральним засадам суспільства, щодо підтримання шлюбних відносин; право дружини та чоловіка на зміну прізвища після реєстрації шлюбу. 8) право дружини та чоловіка на розподіл обов'язків та спільне вирішення питань життя сім'ї; право дружини та чоловіка на особисту свободу.

Основними обов'язками подружжя є обов'язок спільно опікуватись побудовою сімейних відносин на почуттях взаємної любові, поваги, дружби, взаємодопомоги; спільно піклуватися про матеріальне забезпечення родини. Законодавець, забезпечуючи особливі умови вагітній дружині, закріплює обов'язок чоловіка створити вагітній дружині умови для збереження її здоров'я і народження здорової дитини, а дружині-матері – умови для поєднання материнства зі здійсненням нею інших прав і обов'язків.

Здобувачі мають розкрити зміст зазначених немайнових прав та обов'язків подружжя.

На особисті немайнові права не впливає факт спільного або роздільного проживання подружжя, а також факт встановлення між подружжям режиму окремого проживання. Вони не можуть бути припинені або змінені за домовленістю подружжя, не можуть вони бути вичерпаними і в результаті їх здійснення.

Слід враховувати те, що відповідальність подружжя один перед одним за власну поведінку та перед іншими членами сім'ї має моральний характер. Юридична відповідальність настає тільки в тому разі, коли поведінка чоловіка чи (або) дружини стає протиправною.

Одним із найважливіших аспектів майнових відносин подружжя є відносини власності. Власність подружжя становить матеріальне підґрунтя добробуту кожної сім'ї, забезпечуючи задоволення її матеріальних, культурних та інших потреб.

Майнові правовідносини подружжя являють собою комплекс прав та обов'язків чоловіка і дружини з приводу належного їм майна, що складають особливості володіння, користування і розпорядження подружжям своїм майном.

Здобувачі повинні знати, що майнові відносини подружжя регулюються нормами ЦК України, СК України, іншими нормативно-правовими актами, а також договорами, які чоловік та дружина укладають між собою.

У сімейно-правовій доктрині традиційно систему правового регулювання майнових відносин чоловіка та дружини виражають через категорію «правовий режим майна подружжя».

Правовий режим майна подружжя визначається залежно від того, ким він встановлений – законодавцем чи самими учасниками майнових відносин – подружжям. З огляду на це, можна говорити про законний і договірний правові режими подружнього майна. Законний режим майна подружжя передбачає, що подружжю під час шлюбу належить майно як на праві

спільної сумісної власності, так і на праві особистої (приватної, роздільної) власності, а тому, відповідно, законний режим майна подружжя доречно поділити на режим спільності майна та режим роздільності майна.

Також, здобувачі мають проаналізувати відповідні норми Сімейного кодексу України, які регламентують режим роздільності майна, знати умови за яких роздільне майно може набути правовий режим спільного майна.

Майнові відносини між подружжям, які врегульовані нормами сімейного та цивільного права можна поділити на дві групи:

1) речові правовідносини (відносини подружжя щодо права власності на майно та права користування речами, які належать кожному з них);

2) зобов'язальні правовідносини (відносини подружжя щодо взаємного утримання (аліменти) та договірні відносини подружжя)

Закріплюючи рівність прав на володіння, користування та розпорядження майном, що належить подружжю на праві спільної сумісної власності у ст. 63 Сімейного кодексу, законодавець закріплює чіткі правила щодо здійснення права спільної сумісної власності, які здобувачі мають знати.

При вивченні питання припинення спільної сумісної власності, здобувачі мають виходити з того, що підставами припинення спільної сумісної власності є поділ спільного майна або смерть одного з подружжя. Розглядаючи питання поділу майна, здобувачам необхідно проаналізувати відповідні положення законодавства та судову практику щодо порядку поділу спільного майна, який може бути судовим та договірним, визначити способи поділу майна. Особливої уваги необхідно звернути на умови щодо визначення розміру часток при поділі майна.

Вивчаючи питання договірної регулювання майнових відносин подружжя, здобувачі мають проаналізувати поіменовані у СК України договори, та визначити місце шлюбного договору у системі майнових договорів.

Здобувачі мають виявити та розкрити специфічні ознаки шлюбного

договору, зокрема, суб'єктний склад, предмет, комплексний характер його змісту, строки чинності тощо.

Найважливішою особливістю шлюбного договору є те, що майнові права й обов'язки подружжя може бути визначено інакше, ніж це передбачено загальними правилами сімейного законодавства. Між тим, слід мати на увазі, що укладення шлюбного договору – не обов'язок, а взаємне волевиявлення осіб вирішити питання життя сім'ї на власний розсуд. Тому, ті умови шлюбного договору, які всупереч волі будь-кого з подружжя погіршують його становище порівняно із законодавством України (мають дискримінаційний характер, позбавляють права на частку в нажитому майні тощо), не можуть бути визнані дійсними, так само як і шлюбний договір, укладений без додержання порядку, встановленого законодавством України.

Література

Нормативно-правові акти:

1. Конституція України: Основний закон України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 року № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>
3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.03.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-4>
4. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні: Закон України від 11.12.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1382-15>.
5. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7.12.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.
6. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя: Постанова Верховного суду України від 21.12.2007 № 11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-07>

Основна література:

- 1.Процьків Н.М., Гетьманцева Н.Д. Сімейне право: навчально-методичний посібник. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю Федьковича, 2021. 148 с. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/696/1/20.pdf>
- 2.Сімейне право : підручник / за заг. ред. В. А. Кройтора та В. Ю. Євко ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. 512 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3e06bd34-df92-438c-a3c6-151d0cf9ffc3/content>
3. Сімейне право (у схемах та визначеннях) : навч. посібник / кол. авт. ; [Коваленко А. В. (кер.), Валеев Р. Г., Круглова О. О. та ін.]. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. 200 с. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/501/1/.pdf>

Додаткова література:

1. Жилінкова І. В. Розвиток інституту шлюбного договору. Вісник Академії правових наук України. 2010, № 1. С.60-76.
2. Озель В. І. Шлюбний договір в історії українського права. Dictum Factum. Юридичний збірник Державного університету інфраструктури та технологій. 2018. №2. URL: <https://df.duit.in.ua/index.php/dictum/article/view/39/32>
3. Розгон О. В. Договори у сімейному праві України: монографія / О. В. Розгон. К.: Ін Юре, 2018. 301 с.
4. Труба В.І. Спільне майно подружжя: проблеми правового регулювання, правозастосування і тлумачення. Правова держава. 2013. Вип. 24. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. С. 274-278. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/16117/5/274-278.pdf>
5. Труба В.І. Право спільної власності подружжя. Сьомі юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є. В. Васьковського : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 26 трав. 2017 р.) / Одес. нац. ун-т імені І. І. Мечникова, ЕПФ. – Одеса : Астропринт, 2017. – С. 142–148. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/18170>

6. Труба В.І. Проблеми поділу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. Право, економіка та управління: генезис, сучасний стан та перспективи розвитку : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю екон.-прав. ф-ту Одес. нац. ун-ту ім. І. І. Мечникова (Одеса, 14-15 верес. 2018 р.) / Одес. нац. ун-т імені І. І. Мечникова, Екон.-прав. ф-т ; відп. ред.: І. А. Ломачинська, А. В. Смітюх. – Одеса : Фенікс, 2018. – С. 578–582. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/18754>
7. Федорко М. С. Правове регулювання поділу спільного майна подружжя (окремі зауваження) // 66 наукова конференція професорсько- викладацького складу і наукових працівників ОНУ імені І.І. Мечникова, (23-25 листопада 2011), м. Одеса, с. 177-180.
8. Хобор Р. Б. Шлюбний договір як регулятор майнових відносин подружжя: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2017. 227 с. URL: https://nrat.ukrintei.ua/searchdb/?_token=R34sJbkEYJHDLXoDGxwpwKwItoSU mGe2lB83oT2V&temaSearch1=%D1%88%D0%BB%D1%8E%D0%B1%D0%B D%D0%B8%D0%B9+%D0%B4%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D1%9 6%D1%80&typeSearch1=1&tab=small

Практичне заняття 4.

Права та обов'язки подружжя по утриманню

Питання для обговорення

1. Загальна характеристика аліментних зобов'язань.
2. Підстави виникнення між подружжям обов'язків з утримання.
3. Право на утримання колишнього подружжя.
4. Припинення права одного з подружжя на утримання

Розв'язання практичних задач

Задача 1

Подружжя Колесник перебували у шлюбі з 2013 р. до січня 2021 р. У травні 2021 р. дружина звернулася до суду з позовом щодо стягнення з колишнього чоловіка коштів на своє утримання, оскільки вона стала

непрацездатною (інвалід 2 групи), а пенсії по інвалідності їй не вистачає. В заяві позивачка зазначила, що у відповідача високооплачувана робота і він в змозі надавати їй утримання. Інвалідність жінки була визначена в березні 2021 р. у встановленому порядку за результатами медико-санітарної експертизи.

Чи підлягає позов задоволенню? За наявності яких обставин суд може звільнити відповідача від сплати аліментів на утримання колишньої дружини?

Практичне завдання:

Проаналізуйте судову практику щодо стягнення аліментів на утримання подружжя (колишнього подружжя):

- Постанова КСЦ ВС від 16.10.2018 року № 161/16931/16-ц

https://protocol.ua/ua/postanova_ktss_vp_vid_11_10_2018_roku_u_spravi_161_1_6931_16_ts/

Рішення № 99503611, 02.09.2021 Чортківського районного суду Тернопільської області

<https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/99503611/>

Методичні рекомендації до вивчення питань теми

Складовою майнових відносин подружжя є відносини щодо утримання. Главою 9 СК України визначені права та обов'язки подружжя по утриманню, до яких належать: необхідність матеріально підтримувати один одного, матеріальна допомога непрацездатному подружжю, право на утримання після розірвання шлюбу, способи надання утримання, позбавлення права на утримання тощо.

Здобувачі мають знати умови та порядок надання утримання подружжям. Оскільки розірвання шлюбу не є підставою для припинення права на утримання, яке виникло у дружини чи у чоловіка під час шлюбу, здобувачі мають проаналізувати відповідні положення СК щодо підстав та

порядку надання утримання колишнім подружжям, а також підстав припинення надання утримання.

СК України значно розширює можливості договірного регулювання аліментних відносин. Так, у шлюбному договорі може бути передбачено право на утримання і для подружжя, що є працездатним, або, навпаки, обумовлено виникнення права на аліменти додатковими обставинами, не передбаченими законом, наприклад, тривалістю спільного проживання.

Здобувачам слід розуміти, що особливістю аліментних зобов'язань є їх суто особистий характер. Вони не передаються і не відчужуються. Це обумовлює припинення зазначених правовідносин у разі смерті будь-кого з їх учасників.

Для призначення судом одному з подружжя аліментів необхідно, щоб непрацездатність і потреба у матеріальній допомозі існували на момент розгляду позову. Водночас не має значення, настала непрацездатність до шлюбу чи у період шлюбу.

Здобувачам слід звернути увагу, що права та обов'язки подружжя з утримання можуть виникати не тільки із закону, а й встановлюватися договором. СК України безпосередньо вказує на два види договорів подружжя, які пов'язані з їх взаємним утриманням: – договір подружжя про надання утримання (ст. 78 СК України); – договір про припинення права на утримання взамін набуття права власності на житловий будинок, квартиру чи інше нерухоме майно або одержання одноразової грошової виплати. Договір, за яким передається у власність нерухоме майно, має бути нотаріально посвідчений. Право власності на нерухоме майно, що передається за таким договором, виникає з моменту державної реєстрації цього права відповідно до закону (ст. 89 СК України).

СК України поширює правила щодо взаємного аліментування подружжя на осіб, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах. Право на утримання набувають жінка або чоловік, які тривалий час проживали однією

сім'єю. Закон не зазначає конкретного строку такого проживання. У разі спору це питання має вирішуватися судом.

Розірвання шлюбу не припиняє права особи на утримання, яке виникло в неї за час шлюбу. Законодавство містить спеціальні правила щодо визначення права на утримання колишнього подружжя, тобто осіб, які розірвали шлюб. Здобувачам потрібно проаналізувати підстави, за якими особа має право на утримання після розірвання шлюбу.

Література

Нормативно-правові акти:

1. Конституція України: Основний закон України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 року № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
3. Про Концепцію державної сімейної політики: Постанова Верховної Ради України від 17.09.1999 № 1063-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1063-14>
4. Про судову практику в справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення: Постанова Верховного суду України від 31.03.1995 № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-95>

Основна література:

1. Сімейне право України: підручник / за ред. А. О. Дутко. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2018. 480 с. URL: <https://dSPACE.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2605/1/simeine%20pr.pdf>
2. Сімейне право України: підручник. Видавництво: [Юрінком Інтер](#). Дзера О. В., Боднар Т. В., 2020. 520 с.
3. Тетарчук І.В. Сімейне право України. Навчальний посібник для підготовки до іспитів. Центр учбової літератури. 2022. 314 с.

Додаткова література:

1. Красицька Л. В. Про деякі питання стягнення аліментів. Восьмі юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є. В. Васьковського: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова; економ.-прав. ф-т. Одеса : Астропринт, 2018. С.100-104.
2. Труба В. І. Аліментні правовідносини: види та правова природа. Вісник Одеського національного університету. Серія: Правознавство. 2014. Т. 19, Вип. 3. С. 44-49. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/7010/1/44-49%2b.pdf>

Практичне заняття 5.

Підстави припинення шлюбу

Питання для обговорення

1. Поняття та загальна характеристика підстав припинення шлюбу.
2. Припинення шлюбу внаслідок смерті одного з подружжя або оголошення одного з подружжя померлим.
3. Підстави та порядок розірвання шлюбу в органах ДРАЦСу.
4. Підстави та порядок розірвання шлюбу в судовому порядку.
5. Питання, що вирішуються при розірванні шлюбу.
6. Правові наслідки припинення шлюбу.

1. Розв'язання практичних задач

Задача 1

Подружжя Гончаренко Д.І. звернулися до органу ДРАЦСу з заявою про розірвання шлюбу. Завідувач органом ДРАЦСу відмовився задовільнити їхню вимогу і запропонував звернутися до суду, тому що Гончаренко мав усиновлену дитину у віці 8 років. Однак суддя також відмовив у прийомі позовної заяви і запропонував Гончаренко Д.І. знову звернутися до відділу ДРАЦСу.

Встановіть, до якого органу необхідно звернутися подружжю Гончаренко .

Задача 2

Подружжя Князєвих перебувало в шлюбі з 2019р., спільних дітей не мали. У лютому 2022 р. Князєва О.В. звернулася до органу ДРАЦСу із заявою про розірвання шлюбу, посилаючись на те, що Князєв І.О. згоден на розлучення, спору щодо майна не має, але подати заяву особисто Князєв І.О. не може, так як знаходиться у довготривалому відрядженні. У березні 2022 р. після надання Князєвою О.В. квитанції про сплату державного мита завідувач відділу ДРАЦСу зареєстрував розірвання шлюбу і видав Князєвій О.В. відповідне свідоцтво.

Чи правомірні дії завідувача відділу органу ДРАЦСу? Чи може один з подружжя бути відсутнім під час подання заяви про розірвання шлюбу до органу ДРАЦСу? Якщо так, то в яких випадках?

Задача 3

До суду звернулася Олександрова Ю.М. з позовом до дітей Олександрова О.О. від першого шлюбу про розділ спадкового майна, вказавши, що з померлим вона була одружена, до дня його смерті проживала спільно єдиною сім'єю. Відповідачі позов не визнали, пославшись на те, що за півтора року до смерті, у 2018 році, батько розірвав шлюб з Олександровою Ю.М. у судовому порядку, про що є рішення суду, яке вступило в законі силу. Олександрова Ю.М. заперечувала, пояснивши, що ні вона, ні Олександров О. О. в органі ДРАЦСу розірвання шлюбу не реєстрували, тому шлюб вважається не припиненим.

Чи підлягає позов Олександрової Ю.М. задоволенню?

Задача 4

Через рік після смерті чоловіка (оголошений в судовому порядку померлим) громадянка Макоїд О. уклала шлюб із громадянином Зузилом І. Через деякий час Зузило І. звернувся до суду з позовом щодо визнання цього шлюбу недійсним.

В обґрунтування своїх вимог Зузило І. зазначив, що Макоїд О. на момент реєстрації з ним шлюбу знаходилася у шлюбі з громадянином Макоїдом П., якого було оголошено померлим в судовому порядку, але припинення їх шлюбу в органах ДРАЦС не було зареєстроване.

Макоїд О. позов Зузила І не визнала, пояснивши, що після отримання рішення суду щодо оголошення померлим її чоловіка Макоїда П. вона вважала, що не перебуває у шлюбі і тому уклала новий шлюб.

Як слід вирішити даний спір?

2. Практичне завдання:

- Визначить підстави розірвання шлюбу в адміністративному порядку і підстави розірвання шлюбу у судовому порядку. Зазначте питання які вирішуються судом при розгляді справи про розірвання шлюбу. Результат оформити у письмовому вигляді і направити до Google Classroom

Методичні рекомендації до вивчення питань теми

При вивченні теми здобувачі мають виходити з того, що припинення шлюбу відбувається внаслідок смерті одного з подружжя або оголошення його померлим та розірвання шлюбу. Причому, шлюб може бути припинено шляхом його розірвання внаслідок волевиявлення обох, або одного з них, на підставі рішення Державного органу реєстрації актів цивільного стану, або на підставі рішення суду (адміністративний та судовий порядок).

Вивчаючи порядок та підстави розірвання шлюбу, здобувачі мають виходити із того, що розірвання шлюбу за взаємною згодою дружини та чоловіка, в яких немає дітей (неповнолітніх дітей), здійснюється на підставі їхньої спільної заяви, поданої до органу державної реєстрації актів цивільного стану (надалі – ДРАЦС). При цьому усиновлені діти мають таке ж правове становище, як і рідні. Однак якщо дитина усиновлена одним із подружжя, а інша лише дала згоду на усиновлення, шлюб може бути розірваний в органах ДРАЦСу. Органи ДРАЦСу не досліджують підстави розірвання шлюбу, їх функції зводяться до реєстрації розірвання шлюбу.

Підставою для розірвання шлюбу є спільна заява подружжя. У заяві про розірвання шлюбу подружжя має підтвердити взаємну згоду на розірвання шлюбу та відсутність у них спільних дітей, які не досягли повноліття. Причини розірвання шлюбу в заяві не вказуються. Якщо подружжя (один із подружжя), укладаючи шлюб, змінили прізвище, то вони мають право повернути собі дошлюбне прізвище.

Судовий порядок розірвання шлюбу здійснюється, якщо один із подружжя не згодний на розірвання шлюбу та якщо обоє з подружжя згодні на розірвання шлюбу, але мають спільних малолітніх, неповнолітніх дітей. Необхідно ретельно вивчити судовий порядок розірвання шлюбу, розуміти умови та значення закріплення у СК України. Здобувачі повинні звернутися до Цивільного процесуального кодексу України та встановити, за якими підставами розірвання шлюбу у судовому порядку здійснюється у позовному провадженні або в окремому провадженні.

Здобувачі мають знати які питання вирішуються судом при винесенні рішення про розірвання шлюбу.

Здобувачі мають звернути увагу на момент припинення шлюбу, який має власну специфіку в залежності від підстав та порядку припинення шлюбу.

Також здобувачі мають знати та розуміти правові наслідки розірвання шлюбу, які передбачені у статтях СК України (ст. 113, ст. 116, ст. 118)

Вивчаючи питання припинення шлюбу слід звернути увагу на інститут окремого проживання подружжя, проаналізувати співвідношення режиму окремого проживання із припиненням шлюбу.

Література

Нормативно-правові акти:

1. Конституція України: Основний закон України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

2. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 року № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>
3. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
4. Про державну реєстрацію актів цивільного стану: Закон України від 01.07.2010 № 2398-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2398-17>
5. Про попередження насильства в сім'ї: Закон України від 15.11.2001 № 2789-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2789-14>
6. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7.12.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.
7. Про затвердження Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні: Наказ Міністерства юстиції України; Правила від 18.10.2000 № 52/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-00>
8. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя: Постанова Верховного суду України від 21.12.2007 № 11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-07>

Основна література:

1. Процьків Н.М., Гетьманцева Н.Д. Сімейне право: навчально-методичний посібник. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2021. 148 с. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/696/1/20.pdf>
2. Сімейне право (у схемах та визначеннях) : навч. посібник / кол. авт. ; [Коваленко А. В. (кер.), Валєєв Р. Г., Круглова О. О. та ін.]. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр справ, 2016. 200 с. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/501/1/.pdf>
3. Сімейне право України: підручник. Видавництво: Юрінком Інтер. Дзера О. В., Боднар Т. В., 2020. 520 с.

Додаткова література:

1. Дякович М.М. Припинення шлюбу внаслідок його розірвання за сімейним правом України. URL: <file:///C:/Users/user/Downloads/206-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-393-1-10-20200522.pdf>
2. Мельник О.О. Окремі проблемні питання розлучення в умовах війни. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2023. Серія ПРАВО. Випуск 77: частина 1. С. 150-153. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/283050/277230>
3. Сафончик О.І. Деякі питання припинення шлюбу внаслідок його розірвання за законодавством України. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/17173/.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
4. Труба В.І. Визнання шлюбу недійсним або припинення шлюбу - складнощі вибору. Шості юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є. В. Васьковського (до 150-річчя від дня його народження) : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 20-21 трав. 2016 р.) / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, ЕПФ. – Одеса : Астропринт, 2016. – С. 322–326. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/9451>

ПИТАННЯ, ЯКІ ВІНОСЯТЬСЯ НА КОТРОЛЬНУ РОБОТУ ЗА ЗМІСТОВИМ МОДУЛЕМ 1,2

1. Поняття сімейного права як галузі права. . Місце сімейного права в правовій системі України.
2. Предмет і метод правового регулювання сімейного права
3. Принципи сімейного права.
4. Джерела сімейного права.
5. Поняття і види сімейних правовідносин.
6. Суб'єкти та об'єкти сімейних правовідносин. Зміст сімейних правовідносин.

7. Виникнення, зміна і припинення сімейних правовідносин.
8. Поняття і правова природа шлюбу.
9. Умови укладення шлюбу. Перешкоди до укладання шлюбу.
10. Державна реєстрація шлюбу та її правові наслідки.
11. Підстави і порядок визнання шлюбу недійсним. Правові наслідки визнання шлюбу недійсним
12. Неукладений шлюб.
13. Особисті немайнові правовідносини між подружжям: поняття, значення та види.
14. Зміст особистих немайнових прав та обов'язків подружжя.
15. Поняття майнових правовідносин подружжя.
16. Загальна характеристика законного режиму майна подружжя. Спільна сумісна власність подружжя.
17. Право особистої приватної власності дружини та чоловіка. Поділ спільного майна подружжя
18. Договірний режим майна подружжя.
19. Шлюбний договір в системі майнових договорів подружжя.
20. Відповідальність подружжя за забор'язаннями.
21. Загальна характеристика аліментних зобов'язань.
22. Підстави виникнення між подружжям обов'язків з утримання.
23. Право на утримання колишнього подружжя.
24. Припинення права одного з подружжя на утримання
25. Поняття та загальна характеристика підстав припинення шлюбу.
26. Припинення шлюбу внаслідок смерті одного з подружжя або оголошення одного з подружжя померлим.
27. Підстави та порядок розірвання шлюбу в органах ДРАЦСу.
28. Підстави та порядок розірвання шлюбу в судовому порядку.
29. Питання, що вирішуються при розірванні шлюбу.
30. Правові наслідки припинення шлюбу.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3.
ПРАВА І ОБОВ'ЯЗКИ БАТЬКІВ ТА ДІТЕЙ

Практичне заняття 6

Визначення походження дитини

Питання для обговорення

1. Загальні підстави виникнення прав і обов'язків батьків і дітей.
2. Походження дитини від батьків, які перебувають у шлюбі між собою.
3. Визначення походження дитини, народженої в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій.
4. Походження дитини, батьки якої не перебувають у шлюбі між собою.
5. Встановлення факту визнання батьківства (материнства).
6. Оспорювання батьківства (материнства).

1. Розв'язання практичних задач

Задача 1

Гнатюк Е.С., що знаходився в тривалому відрядженні, після повернення довідався, що його дружина народила дочку, батьком якої він не був, хоча і був записаний у свідоцтві про народження. Гнатюк Е.С. не став оспорювати актовий запис про своє батьківство. Після спливу 5 років відносини в сім'ї загострилися, шлюб подружжя Гнатюк був розірваний у судовому порядку. Незабаром Гнатюк Е.С. подав у суд позов про оспорювання свого батьківства у відношенні дочки, але в позові йому було відмовлено в зв'язку з пропуском строку позовної давності. Гнатюк Е.С. оскаржив ухвалу суду, вважаючи, що до сімейно-правових спорів строк позовної давності не застосовується.

Чи обґрунтовані доводи Гнатюка Е.С.? Чи підлягає його скарга задоволенню?

Задача 2

Семенова протягом п'яти років зустрічалася з братом подружки - Григор'євим і полягала з ним у інтимних відносинах. Григор'єв у січні 2018

року поїхав у тривале відрядження. У червні 2019 року Семенова народила дочку. У своїх листах до Семенової Григор'єв цікавився здоров'ям доньки і обіцяв оформити свої стосунки з Семеновою після повернення з відрядження. Однак після повернення з відрядження Григор'єв повернувся додому вже одруженим і незабаром помер від онкологічного захворювання. У 2019 році Семенова звернулася до суду із заявою про встановлення факту батьківства Григор'єва, оскільки його листами достовірно підтверджується визнання ним свого батьківства.

Чи є підстави встановлення факту батьківства Григор'єва?

Методичні рекомендації до вивчення питань теми

Одне з найважливіших положень українського сімейного права полягає в тому, що підставою виникнення прав та обов'язків батьків та дітей є походження дітей, засвідчене у встановленому законом порядку.

В українському законодавстві, а також у міжнародних договорах чітко визначається принцип рівності прав дітей незалежно від їхнього походження. Походження дітей означає встановлення юридичного зв'язку між дитиною та її батьками на підставі державної реєстрації народження дитини.

Здобувачі повинні розуміти, що батьківські правовідносини поділяються на види:

- 1) залежно від наявності шлюбу між батьками дитини – правовідносини між батьками-подружжям і батьками, які не перебувають у шлюбі між собою;
- 2) залежно від наявності генетичної спорідненості – біологічне (генетичне) батьківство, підставами виникнення якого є юридичний склад – народження дитини та її реєстрація в органах державної реєстрації актів цивільного стану і соціальне (юридичне) батьківство – підставою виникнення якого є факт реєстрації жінки та/або чоловіка батьками дитини за відсутності кровного споріднення;

3) залежно від спільного проживання батьків та дітей розрізняють два види правовідносин: мати й батько спільно проживають з дитиною та один з батьків в силу певних причин (відсутності зареєстрованого шлюбу, встановлення режиму окремого проживання) проживає окремо від дитини (в такому разі теоретично батьки мають рівні права та обов'язки щодо дитини);

4) вік батьків. СК України передбачив норми, котрі визначають правовий статус неповнолітніх батьків, своєрідність якого криється в тому, що вони, з одного боку, є батьками, наділеними певним обсягом прав та обов'язків щодо своїх дітей, а з іншого боку, залишаються дітьми, наділеними власними правами. Таких неповнолітніх батьків можна класифікувати на тих, котрі уклали шлюб, та неповнолітніх батьків, які не уклали шлюб.

У сімейному законодавстві діє загальний принцип, відповідно до якого матір'ю дитини є жінка, яка її народила.

Необхідно звернути увагу на те, що порядок визначення походження дитини від матері не залежить від того, чи перебуває жінка у шлюбі і засвідчується за загальним правилом, медичним свідоцтвом про народження форми N 103/о, що видається закладами охорони здоров'я.

Порядок визначення походження дитини від батька залежить від того, чи він перебував у шлюбі з матір'ю дитини чи ні, а документами, які є підставою для внесення відомостей про батька дитини можуть бути: а) свідоцтво про шлюб або при його відсутності відмітка про реєстрацію шлюбу в паспортах або паспортних документах матері та батька дитини. б) заява матері, в) спільна заява матері та батька дитини, г) заява батька про визнання батьківства д) рішення суду про визнання батьківства ж) рішення суду про встановлення факту батьківства.

Вивчаючи питання визначення походження дитини у шлюбі, здобувачі мають знати сутність та значення презумпції батьківства, а також винятки із зазначеної презумпції, які встановлені у законодавстві.

Презумпція батьківства – це припущення, що батьком дитини є чоловік, з яким мати дитини перебуває у шлюбі. Презумпція батьківства

чоловіка поширюється на такі групи дітей: тих, які були зачаті й народжені у шлюбі; тих, які були зачаті до шлюбу, але народжені у шлюбі; тих, які були зачаті до шлюбу або у шлюбі, але народжені до спливу десяти місяців після припинення шлюбу або визнання шлюбу недійсним: тих, які народжені до спливу десяти місяців з моменту встановлення режиму окремого проживання подружжя.

Презумпція батьківства не поширюється на дитину, яка була народжена до шлюбу, навіть якщо батьком дитини є теперішній чоловік її матері. Він може бути записаний батьком дитини відповідно до ст. 125 СК України.

Здобувачам слід усвідомлювати, що загальні правила визначення походження дітей поділяються на такі види:

- визначення походження дітей від матері та батька, які перебувають у шлюбі між собою;
- визначення походження дітей, народжених від матері та батька із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій;
- визначення походження дітей від батьків, які не перебувають у шлюбі між собою.

Сімейне законодавство встановлює регулювання так званого соціального материнства та батьківства. Завдяки передовому розвитку медицини особливої ваги набуває соціальне батьківство (материнство), яке є результатом застосування допоміжних репродуктивних технологій.

Здобувачі повинні проаналізувати положення ст. 123 СК України та встановити правила визначення походження дитини, народженої в результаті застосування допоміжних рбепродуктивних технологій.

Сімейний кодекс України закріпив право на оспорювання батьківства (материнства).

Відповідно до ч. 1 ст. 136 СК України, особа, яка записана батьком дитини має право оспорити своє батьківство, пред'явивши позов про

виключення запису про нього як батька з актового запису про народження дитини.

Особа, яка була записана батьком дитини на законних підставах, повинна довести відсутність кровного споріднення між собою й дитиною, батьком якої вона записана. Однак заперечення кровного споріднення не завжди є підставою для оспорювання батьківства. Слід зауважити, що в окремих випадках особа, яка записана батьком дитини повинна також довести, що на момент вчинення запису про народження дитини вона не знала, що не є батьком дитини.

Здобувачі повинні проаналізувати норми СК України, що встановлюють обмеження в часових проміжках, протягом яких може бути пред'явлений позов про оспорювання батьківства з вимогою про виключення відомостей про особу як батька дитини з актового запису про її народження.

На відміну від оспорювання батьківства, оспорювання материнства зустрічається дуже рідко (залишена, підкинута дитина, матір якої на момент реєстрації народження була відсутня і в якої через певний час прокинулися материнські почуття; випадки підміни новонародженого у пологовому будинку).

Здобувачі повинні акцентувати увагу, що законодавець урегулював дві ситуації оспорювання материнства. По-перше, жінка, яка записана матір'ю дитини, може звернутися до суду зі заявою про оспорювання свого материнства, тобто про невизнання себе матір'ю дитини. По-друге, материнство жінки, яка записана матір'ю дитини, може оспорити та жінка, яка вважає себе матір'ю цієї дитини. При цьому у позові зазначаються одночасно дві вимоги: про невизнання материнства жінки, яка записана матір'ю дитини; про визнання свого материнства.

Стягнення з особи, яка записана батьком, матір'ю, аліментів на дитину не є перешкодою для звернення до суду з позовом про виключення відомостей про неї як батька, матері дитини з актового запису про її народження.

Література:

Нормативно-правові акти:

1. Конвенція про права дитини : Конвенція, Міжнародний документ від 20.11.1989 року. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
2. Конституція України: Основний закон України від 28.06.1996. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
3. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 року № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
4. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
5. Про державну реєстрацію актів цивільного стану: Закон України від 01.07.2010 № 2398-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2398-17>
6. Про затвердження Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні: Наказ Міністерства юстиції України; Правила від 18.10.2000 № 52/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-00>
7. Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 09.09.2013 р. № 787. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13#Text>

Основна література:

- 1.Процьків Н.М., Гетьманцева Н.Д. Сімейне право: навчально-методичний посібник. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю Федьковича, 2021. 148 с. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/696/1/20.pdf>
2. Сімейне право : підручник / за заг. ред. В. А. Кройтора та В. Ю. Євко ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. 512 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3e06bd34-df92-438c-a3c6-151d0cf9ffc3/content>
3. Сімейне право України: підручник / за ред. А. О. Дутко. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2018. 480 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2605/1/simeine%20pr.pdf>

4. Сімейне право України: підручник. Видавництво: [Юрінком Інтер](#). Дзера О. В., Боднар Т. В., 2020. 520 с.

Додаткова література:

1. Горбунова О.В. Презумпція шлюбного материнства, батьківства за сімейним законодавством України та деяких країн Європейського Союзу. Актуальні проблеми держави і права, 2023. URL: <http://www.apdp.in.ua/v97/6.pdf>

2. Журавльова Д. В. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України. Київ : «Видавничий дім «Професіонал». 2021. 520 с. URL : <https://jurkniga.ua/contents/naukovo-praktichniy-komentar-simeynogo-kodeksu-ukrayini.pdf>

3. Красицька Л. В. Визначення походження дитини від матері. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2017. № 3. С. 172-180.

4. Розгон О.В. Колізійне регулювання встановлення походження дитини при застосуванні сурогатного материнства. Альманах міжнародного права. 2017. № 17. С. 123–133. URL: file:///C:/Users/user/Downloads/amp_2017_17_16.pdf

5. Шуміло І.А. Правові та етичні проблеми транскордонного сурогатного материнства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 182-186. URL: http://www.lsej.org.ua/8_2020/47.pdf

Практичне заняття 7

Особисті немайнові права та обов'язки батьків і дітей

Майнові права та обов'язки бітків і дітей

Питання для обговорення

1. Особливості та зміст особистих немайнових права та обов'язків батьків і дітей.
2. Спори про дітей, пов'язані з їх вихованням.

3. Підстави і правові наслідки позбавлення батьків батьківських прав.
Відібрання дитини від батьків без позбавлення батьків батьківських прав.
4. Поняття майнових правовідносин між батьками та дітьми.
5. Управління майном дитини. Роздільність майна батьків і дітей.
6. Використання доходу від майна дитини.
7. Обов'язок батьків утримувати дитину. Способи виконання батьками обов'язку утримувати дитину.
8. Обов'язок повнолітніх дітей утримувати батьків та звільнення їх від цього обов'язку.

1. Розв'язання задач

Задача 1

У червні 2013 р. у зв'язку, із систематичним пияцтвом і аморальною поведінкою подружжя Дятлови за рішенням суду були позбавлені батьківських прав у відношенні свого сина Бориса, 2009 р. народження. Після цього хлопчик був переданий під опіку свого далекого родича Ніконова і проживав більш року в його родині. Протягом 2014 р. Дятлови пройшли курс лікування від алкоголізму і працевлаштувалися. У березні 2015 р. Дятлови звернулися до суду з позовною заявою про відновлення їх у батьківських правах і поверненні сина. У судовому засіданні представник органу опіки і піклування дав висновок про можливість відновлення Дятлових у батьківських правах з урахуванням змін у кращу сторону їхнього способу життя і поведінки. Однак опитаний судом син Борис заявив про свою категоричну незгоду повертатися до батьків, обґрунтувавши це тим, що не може забути минуле поводження батьків і їхнього погане ставлення до нього.

Яке рішення повинен прийняти суд по позовній заяві Дятлових?

Задача 2

Максимова Ірина звернулася до суду з позовом до Максимова Юрія про стягнення аліментів на двох дітей - сина і доньку, вказавши, що сину 16,

років, а доньки виповнилося 19 років, але вона є студенткою, а одержувана нею стипендія дуже мала. Їй, як матері, однієї важко утримувати дітей. Відповідач позову не визнав, пославшись на те, що син працює і має доход, а на дочку він не зобов'язаний платити аліменти, тому що вона повнолітня.

Яке рішення повинен винести суд?

Задача 3

65-річна Степанова Р.І. , що одержує пенсію 2200 гривень, звернулася до суду з позовом про стягнення із сина Миколи (35 років) по 2000 гривень щомісяця на своє утримання, тому що він їй добровільно матеріальної допомоги не надає, хоча вона її потребує, а договір про сплату аліментів між ними не укладено. Відповідач позов визнав частково, мотивуючи це тим, що він одержує 11000 гривень і в нього на утриманні неповнолітній син, і погодився платити щомісяця матері 1000 гривень. Микола просив суд також залучити як співвідповідачів у справі дочок Степанової - Віру та Марію. Степанова Р.І. у судовому засіданні підтримала свої позовні вимоги повністю. Вона пояснила що обидві дочки добре відносяться до матері, систематично надають їй можливу матеріальну допомогу, часто відвідують її піклуються про неї, чого не можна сказати про сина Миколу.

Вирішить спір.

2.Практичне завдання:

Визначить підстави позбавлення батьківських прав та відібрання дитини від батьків без позбавлення батьківських прав.. Визначить правові наслідки Завдання оформити у вигляді таблиці.

Підстави позбавлення батьківських прав	Підстави відібрання дитини без позбавлення батьківських прав	Правові наслідки

Проаналізуйте судову практику ЄСПЛ з прав людини, що стосується прав дітей та забезпечення їхніх найкращих інтересів

https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Oglyad_Ditu.pdf

Методичні вказівки до вивчення питань теми

Вивчаючи тему, здобувачі мають виходити із розуміння особистих немайнових правовідносин батьків і дітей, як суспільних відносин, що складаються між матір'ю, батьком і дитиною з приводу особистих немайнових благ, зокрема, прізвища, імені, по-батькові дитини, місця її проживання, виховання дитини тощо.

Факт народження дитини, засвідчений у встановленому законом порядку, тобто зареєстрований в органі ДРАЦС, є підставою виникнення особистих немайнових та майнових прав і обов'язків батьків та дітей. Ці права та обов'язки, як і будь-які інші суб'єктивні сімейні права та обов'язки, тісно пов'язані з особою їх носія і не мають майнового (економічного) змісту. Вони не передаються і не відчужуються.

Характерною ознакою особистих немайнових прав та обов'язків батьків і дітей є те, що деякі з них одночасно є їхніми суб'єктивними сімейними обов'язками. Стаття 141 СК України встановлює рівність прав та обов'язків батьків стосовно дитини. Мати і батько не мають ніяких переваг щодо здійснення виховання. Вони виступають під час вирішення розбіжностей з приводу виховання дітей як рівні суб'єкти права. Мати, батько мають рівні права та обов'язки щодо дитини, незалежно від того, чи перебували вони у шлюбі між собою. Розірвання шлюбу між батьками, проживання окремо від дитини не впливає на обсяг їхніх прав і не звільняє від обов'язків щодо дитини. Діти мають рівні права та обов'язки щодо батьків незалежно від того, чи перебувають їхні батьки у шлюбі між собою

Зміст особистих немайнових правовідносин батьків і дітей складають їх особисті немайнові права та обов'язки.

У доктрині сімейного права значна увага приділяється класифікації особистих немайнових прав батьків і дітей, яка проводиться за різними критеріями. Здобувачі мають проаналізувати відповідні доктринальні положення, зіставити їх із відповідними нормами СК України та знати зміст особистих немайнових прав та обов'язків батьків та дітей.

Під час здійснення батьками батьківських прав і обов'язків між ними можуть виникати спори щодо виховання дітей. Здобувачам слід усвідомлювати, що спори між батьками з приводу дітей, що стосуються способів чи методів виховання або освіти дитини, можуть бути вирішені органом опіки та піклування, який може дати їм усні й письмові рекомендації з урахуванням інтересів дитини а також судом.

Позбавлення батьківських прав – один із найскладніших і найважливіших за своїми правовими наслідками видів сімейно-правових спорів. Позбавлення батьківських прав – не просто спосіб їхньої втрати, а й вид сімейно-правової відповідальності за порушення одним із батьків прав своєї дитини, нехтування її інтересами.

Вивчаючи питання позбавлення батьківських прав, здобувачі мають враховувати те, що позбавлення батьківських прав є крайнім заходом впливу на осіб, які не виконують батьківських обов'язків, а перелік підстав, закріплений у ст. 164 СК України є вичерпним, та за жодних інших обставин цей захід застосовуватися не може. Здобувачі мають звернути увагу на особливості позбавлення батьківських прав неповнолітніх батька, матері.

Здобувачі мають знати правові наслідки позбавлення батьківських прав, передбачені ст. 166 СК України.

Слід звернути увагу на те, що окрім позбавлення батьківських прав, законодавство передбачає й такий захід захисту, як відібрання дитини від батьків або одного з них, не позбавляючи їх батьківських прав. Здобувачі мають знати підстави та правові наслідки такого відібрання.

Більшість майнових відносин, що виникають між батьками і дітьми, регулюються цивільним правом (відносини власності і спадкування, порядок

укладання договорів, майнова відповідальність за шкоду, завдану дитиною, та ін.). Проте окремі майнові відносини між батьками і дітьми регулюються також нормами сімейного законодавства. Включення в СК України норм про право власності дитини на майно, про порядок спільного володіння та користування майном батьками і дітьми (глава 14 «Права батьків та дітей на майно») не змінює цивільно-правову природу цих відносин. Суто сімейними майновими відносинами батьків і дітей є зобов'язання батьків по утриманню своїх дітей, включаючи аліментні зобов'язання і зобов'язання щодо участі батьків у додаткових витратах на дитину.

При вивченні теми здобувачі мають виходити із того, що майнові правовідносини батьків та дітей поділяються на дві групи:

- 1) правовідносини з приводу майна;
- 2) правовідносини щодо утримання.

Правовідносини з приводу майна своєю чергою поділяються на види залежно від джерела набуття майна та призначення, а саме: набутого батьками і призначеного для потреб усієї сім'ї; набутого за рахунок спільної праці чи спільних коштів батьків і дітей; майна, що набуто самими неповнолітніми на різних правових підставах (особиста приватна власність дитини).

Здобувачам слід звернути увагу на те, що чинне законодавство не деталізує підстав виникнення права власності дитини на майно. Однак, аналіз відповідних положень Сімейного кодексу, Цивільного кодексу та інших нормативно-правових актів, дозволяє віднести до майна, що є власністю дитини: майно, придбане батьками або одним із них для забезпечення розвитку, навчання та виховання дитини; майно, набуте дитиною за договором дарування або в порядку спадкування; аліменти; заробітна плата, стипендія, інші доходи; премії, нагороди, гонорари, в тому числі за результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом, а також виграші; страхові суми, одержані за особистим страхуванням дитини, а також як відшкодування шкоди, завданої їй каліцтвом, іншим ушкодженням

здоров'я та відшкодування завданої дитині моральної шкоди; майно, придбане за особисті кошти дитини; кошти, одержані як відшкодування шкоди за втрату, пошкодження речі, що належала дитині особисто; дохід від використання майна, що належить дитині особисто.

Здобувачі мають враховувати що попри те, що дитина може бути самостійним власником або співвласником майна, її можливість здійснювати свої майнові права є досить обмеженою (ст. 31 ЦК України). Тому, відповідно до ч.1 ст. 177 СК, майном, належним малолітній управляють її батьки, без спеціального на те повноваження.

Другу групу майнових правовідносин батьків та дітей складають аліментні правовідносини. Основні положення, які регулюють зазначені відносини закріплено у главі 15 та главі 16 СК України. Для докладнішого вивчення теми здобувачам необхідно проаналізувати відповідну судову практику.

Законодавство закріплює положення, які визначають порядок, способи сплати аліментів, положення щодо розміру аліментів, сплати заборгованості по аліментам, застосування штрафних санкцій за прострочення сплати аліментів, положення про стягнення аліментів за минулий час тощо. Необхідно враховувати, що окрім обов'язку сплати аліментів, батьки зобов'язані брати участь у додаткових витратах на дитину, що викликані особливими обставинами (розвитком здібностей дитини, її хворобою, каліцтвом тощо).

Здобувачі мають враховувати також те, що виконання батьками обов'язку утримувати дитину може визначатися за домовленістю між ними, в тому числі шляхом укладення договору про сплату аліментів на дитину, договору про припинення права на аліменти у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно одним із батьків. Здобувачі мають знати законодавчі положення щодо форми та змісту аліментних договорів, які встановлені СК України.

Необхідно звернути увагу на підстави та порядок звільнення батьків від обов'язку утримувати дитину, що передбачено у ст. 188 СК України. Проте, слід мати на увазі, що таке звільнення батьків від обов'язку не означає, що дитина безповоротно втрачає право на утримання.

Здобувачі мають звернути увагу на те, що Сімейним кодексом України передбачено підстави утримання батьками повнолітніх доньки, сина, та передбачає сукупність умов за яких виникає такий обов'язок батьків перед повнолітніми дітьми.

Література

Нормативно-правові акти:

1. Конвенція про права дитини : Конвенція, Міжнародний документ від 20.11.1989 року. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
2. Конвенція про контакт з дітьми : Конвенція, Міжнародний документ від 15.05.2003 року № ETSN192. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_659#Text
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
4. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 року № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
5. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.03.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-4>
6. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
7. Кодекс про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. № 8073 – X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
8. Кодекс адміністративного судочинства: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
9. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

10. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
11. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>
12. Про дошкільну освіту: Закон України від 11.07.2001 № 2628-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>
13. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
14. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України від 13.01.2005 № 2342-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15>
15. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку примусового стягнення заборгованості зі сплати аліментів: Закон України від 07.12.2017 № 2234-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2234-19>
16. Про затвердження Порядку призначення та виплати тимчасової державної допомоги дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місце проживання яких невідоме. Постанова Кабінету міністрів України від 22.02.2006 р. № 189. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/189-2006-%D0%BF17>
17. Про затвердження Порядку здійснення органами опіки та піклування контролю за цільовим витраченням аліментів на дитину. Наказ Міністерства соціальної політики України від 15.11.2018 р. № 1713. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0102-19>
18. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 березня 2007 р. №3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-07>

Основна література:

1. Процьків Н.М., Гетьманцева Н.Д. Сімейне право: навчально-методичний посібник. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю Федьковича, 2021. 148 с. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/696/1/20.pdf>
2. Сімейне право : підручник / за заг. ред. В. А. Кройтора та В. Ю. Євко ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. 512 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3e06bd34-df92-438c-a3c6-151d0cf9ffc3/content>
3. Сімейне право України: підручник. Видавництво: [Юрінком Інтер](#). Дзера О. В., Боднар Т. В., 2020. 520 с.

Додаткова література:

1. Борисова В. І. Проблемні питання форм сімейного влаштування дитини, що залишилась без батьківського піклування, за законодавством України. *Право України*. 2019. № 2. С.135.
2. Зілковська Л. М., Черненко В. А. Проблемні питання застосування законодавства про стягнення аліментів з батьків, діти яких були усиновлені. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2016. № 1. С. 109–119. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/11809/1/109-119.pdf>
3. Козак О. Нормативно-правове регулювання відносин, що виникають у разі влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у прийомну сім'ю. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/6/4.pdf>
4. Кучеренко Олексій. Окремі аспекти позбавлення батьківських прав як сімейно-правового засобу захисту інтересів дитини. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. №1. С. 129-132. URL:
5. Красицька Л. В. Про деякі питання стягнення аліментів. Восьмі юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є. В. Васьковського: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м.

- Одеса, 18 травня 2018 р.) Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова; економ.-прав. ф-т. Одеса : Астропринт, 2018. С.100-104.
- 6.Мінченко А.О. Проблеми визначення місця проживання малолітньої дитини з одним із батьків. Проблеми цивільного права та процесу : тези доп. учасників наук.-практ. конф. присвяч. світлій пам'яті О.А. Пушкіна, Харків, 25 трав. 2018 р. МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Харків. Обласний осередок Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України». Харків : ХНУВС, 2017. С. 167-169.
- 7.Токарчук Л. М. Максимально можливе урахування інтересів дитини за законодавством України // Актуальні проблеми приватного права : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті Ю.С. Червоного (до 90-річчя від дня його народження) (м.Одеса, 15 грудня 2017 р.) / упоряд. і відп. ред. : І.С. Канзафарова, В.М. Зубар. – Одеса : Астропринт, 2017. – С. 14-22.URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/12299/3/14-22.pdf>
- 8.Токарчук Л. М. Влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: приватно-правові проблеми: монографія. Одеса: Фенікс, 2020. 420 с.
- 9.Токарчук Л. М. Врахування думки дитини при вирішенні питань, що стосуються її життя, та дотримання принципу «інтереси дитини» // Восьмі юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є. В. Васьковського : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 18 травня 2018 р.) / упоряд. і відповід. ред. І. С. Канзафарова ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова ; економ.-прав. ф-т. – Одеса : Астропринт, 2018. – С. 109-114. URL:<http://dspace.onu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/19483>
- 10.Труба В. І. Проблемні питання правових підстав позбавлення батьківських прав. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». 2014. Вип. 12 том 2. Одеса. С. 4-7.

11. Труба В. І. Виконання батьками обов'язку з утримання повнолітньої дитини, яка продовжує навчання. *Правова держава*. Одеса. 2018. № 32. С. 146-150. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/20780/1/146-150.pdf>
12. Труба В.І. До питання найвищих інтересів дитини при вирішенні спору про визначення її місця проживання. Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних та сімейних прав : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. Ч. Н. Азімова (Харків, 19 груд. 2018 р.) / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Каф. цивіл. права, Київ. регіон. центр НАПрН України, Всеукр. громад. організація «Асоц. цивілістів України» ; відп. за вип. В. В. Надьон. - Харків, 2018. – С. 52–60. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/20855>
13. Труба В.І. Виконання батьками обов'язку з утримання повнолітньої дитини, яка продовжує навчання. *Правова держава*. – 2018. – № 32 : До 20-річчя ЕПФ ОНУ. – С. 146–150. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/20780>
14. Труба В.І. Забезпечення права дітей на утримання: новели законодавства. *Правова держава*. – 2019. – № 33 : До 20-річчя журналу. – С. 109–115. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/23747>
15. Труба В.І. Деякі питання стягнення аліментів на дітей з інших членів сім'ї та родичів. Доктрина приватного права: традиції та сучасність : матеріали 20-ї наук.-практ. конф., присвяч. 100-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР, ректора Харків. юрид. ін-ту (1962–1987 рр.) В. П. Маслова (Харків, 4 лют. 2022 р.) / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого ; Нац. акад. прав. наук України, Від-ня цивіл.-прав. дисциплін ; Харків. обл. осередок Всеукр. громад. орг. «Асоц. цивілістів України». – Харків : Право, 2022. – С. 51–55. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/34281>

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 4.
ФОРМИ ВЛАШТУВАННЯ ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ,
ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

Практичне заняття 8.

Поняття, умови і порядок усиновлення

Питання для обговорення

1. Поняття та сутність усиновлення.
2. Умови і порядок усиновлення.
3. Правові наслідки усиновлення. Таємниця усиновлення.
4. Визнання усиновлення недійсним. Скасування усиновлення.
5. Особливості усиновлення дітей іноземними громадянам і особами без громадянства.

1. Практичне завдання

Скласти проєкт заяви про усиновлення

Методичні вказівки до вивчення питань теми:

Усиновлення є однією з пріоритетних сімейних форм влаштування дітей-сирит та дітей, які залишилися без батьківського піклування. Норми інституту усиновлення закріплені у Главі 18 Сімейного кодексу України. Розглядаючи зазначену тему, здобувачі повинні ознайомитися із правовими позиціями Пленуму Верховного Суду України, проаналізувавши Постанову «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав» від 30 березня 2007 року.

Згідно ч. 1 ст. 207 СК, усиновлення – це прийняття усиновлювачем в свою сім'ю особи на правах доньки чи сина, здійснене на підставі рішення

суду, крім випадків усиновлення дитини-громадянина України, що проживає за її межами.

Усиновленню підлягає дитина з двохмісячного віку (якщо дитина була підкинута або знайдена — зі спливом 2-х місяців з часу її знайдення) і до досягнення нею повноліття. Однак, у виняткових випадках, суд може постановити рішення про усиновлення повнолітньої особи (зокрема якщо вона є сиротою або була позбавлена батьківського піклування до досягнення повноліття).

Здобувачі мають знати вимоги, які законодавець висуває до усиновлювачів.

Необхідно звернути увагу, що з моменту здійснення усиновлення припиняються особисті та майнові права і обов'язки між батьками та особою, яка усиновлена, а також між нею та іншими її родичами за походженням. При усиновленні дитини однією особою ці права та обов'язки можуть бути збережені за бажанням матері, якщо усиновлювачем є чоловік, або за бажанням батька, якщо усиновлювачем є жінка. З моменту усиновлення виникають взаємні особисті немайнові та майнові права і обов'язки між особою, яка усиновлена (а в майбутньому - між її дітьми, внуками), та усиновлювачем і його родичами за походженням. Усиновлення надає усиновлювачеві права і накладає на нього обов'язки щодо дитини, яку він усиновив, у такому ж обсязі, який мають батьки щодо дитини. Усиновлення надає особі, яку усиновлено, права і накладає на неї обов'язки щодо усиновлювача у такому ж обсязі, який має дитина щодо своїх батьків. При цьому, дитина, яка усиновлена, зберігає права на пенсію, інші соціальні виплати, а також на відшкодування шкоди у зв'язку з втратою годувальника, які вона мала до усиновлення.

Здобувачам слід проаналізувати підстави та порядок визнання усиновлення недійсним, а також правові наслідки визнання усиновлення недійсним. Зокрема, усиновлення визнається недійсним за рішенням суду, якщо воно було проведене без згоди дитини та батьків, якщо така згода була

необхідною; якщо усиновлювач не бажав настання прав та обов'язків, які виникають у результаті усиновлення (фіктивне усиновлення); якщо воно було проведене на підставі підроблених документів; у разі відсутності згоди на усиновлення осіб, зазначених у статтях 220-222 Сімейного кодексу.

Від визнання усиновлення недійсним слід відрізнити скасування усиновлення. Здобувачі мають знати порядок та розуміти підстави за яких усиновлення може бути скасоване за рішенням суду, зокрема, якщо: воно суперечить інтересам дитини, не забезпечує їй сімейного виховання; дитина страждає недоумством, на психічну чи іншу тяжку невиліковну хворобу, про що усиновлювач не знав і не міг знати на час усиновлення; між усиновлювачем і дитиною склалися, незалежно від волі усиновлювача, стосунки, які роблять неможливими їхнє спільне проживання і виконання усиновлювачем своїх батьківських обов'язків.

Література

Нормативно-правові акти:

1. Конвенція про права дитини : Конвенція, Міжнародний документ від 20.11.1989 року. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
2. Конституція України: Основний закон України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
3. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 року № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
4. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.03.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-4>
5. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
6. Про державну реєстрацію актів цивільного стану: Закон України від 01.07.2010 № 2398-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2398-17>
7. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>

8. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 березня 2007 р. №3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-07>

Основна література:

1. Процьків Н.М., Гетьманцева Н.Д. Сімейне право: навчально-методичний посібник. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2021. 148 с. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/696/1/20.pdf>
2. Сімейне право : підручник / за заг. ред. В. А. Кройтора та В. Ю. Євко ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. 512 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3e06bd34-df92-438c-a3c6-151d0cf9ffc3/content>
3. Сімейне право України: підручник. Видавництво: [Юрінком Інтер](#). Дзера О. В., Боднар Т. В., 2020. 520 с.

Додаткова література:

1. Зілковська Л. М. Припинення усиновлення: теорія і практика правозастосування. *Наука і правоохорона*. 2016. № 1 (31). С. 296–301. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/10000/1/NP%201%202016-296-301.pdf>
2. Зілковська Л. М., Черненко В. А. Проблемні питання застосування законодавства про стягнення аліментів з батьків, діти яких були усиновлені. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2016. № 1. С. 109–119. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/11809/1/109-119.pdf>
3. Красицька Л.В. Усиновлення повнолітньої особи. Сьомі юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є. В. Васьковського: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 26 травня 2017 р.) / упоряд. і відповід. ред. І. С. Канзафарова; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова; економ.-прав. ф-т. Одеса : Астропринт, 2017. С. 138-141.

4. Моренець І.А. Проблеми усиновлення дітей іноземцями. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/9767/1/Morenec.pdf>
5. Павлюк Н.М. Проблеми усиновлення в Україні. Юридичний науковий електронний журнал, 2023. № 4. С. 199-202. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2023/47.pdf
6. Токарчук Л. М. Правила подання і розгляду заяви про усиновлення: проблеми правового регулювання // Актуальні проблеми приватного права : матеріали XVII наук.-практ. конф., присвяч. 97-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова (Харків, 22 лют. 2019 р.). – Харків : Право, 2019. – С. 231-235. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/26412/1/231-235.pdf>
7. Труба В. І. Особливості правовідносин з усиновлення повнолітніх. Наука і правоохоронна. Київ. 2014. №4(26). С. 265-269.

ПИТАННЯ, ЯКІ ВІНОСЯТЬСЯ НА КОТРОЛЬНУ РОБОТУ ЗА ЗМІСТОВИМ МОДУЛЕМ 3,4

1. Загальні підстави виникнення прав і обов'язків батьків і дітей.
2. Походження дитини від батьків, які перебувають у шлюбі між собою.
3. Визначення походження дитини, народженої в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій.
4. Походження дитини, батьки якої не перебувають у шлюбі між собою.
5. Встановлення факту визнання батьківства (материнства).
6. Оспорювання батьківства (материнства).
7. Особливості та зміст особистих немайнових права та обов'язків батьків дітей.
8. Спори про дітей, пов'язані з їх вихованням.
9. Підстави і правові наслідки позбавлення батьків батьківських прав.
10. Відібрання дитини від батьків без позбавлення батьків батьківських прав.
11. Поняття майнових правовідносин між батьками та дітьми.
12. Управління майном дитини. Роздільність майна батьків і дітей.

13. Використання доходу від майна дитини.
14. Обов'язок батьків утримувати дитину. Способи виконання батьками обов'язку утримувати дитину
15. Обов'язок повнолітніх дітей утримувати батьків та звільнення їх від цього обов'язку.
16. Поняття та сутність усиновлення.
17. Умови і порядок усиновлення.
18. Правові наслідки усиновлення. Таємниця усиновлення.
19. Визнання усиновлення недійсним. Скасування усиновлення.
20. Особливості усиновлення дітей іноземними громадянам і особами без громадянства.
21. Опіка та піклування як форма влаштування дітей-сиріт та дітей, які позбавлені батьківського піклування.
22. Особа, яка може бути опікуном, піклувальником дитини.
23. Опіка та піклування над дитиною, яка проживає у закладі охорони здоров'я, навчальному або іншому дитячому закладі.
24. Права дітей, що знаходяться під опікою (піклуванням).
25. Права й обов'язки опікуна (піклувальника) дитини. Права та обов'язки опікуна, піклувальника щодо дитини.
26. Припинення опіки, піклування над дитиною.
27. Договір про патронат.
28. Згода дитини на проживання у сім'ї патронатного вихователя.
29. Плата за виховання дитини. Обов'язки патронатного вихователя.
30. Припинення договору про патронат.
31. Прийомна сім'я. Прийомні батьки. Прийомні діти.
32. Створення прийомної сім'ї
33. Дитячий будинок сімейного типу.
34. Батьки-вихователі дитячого будинку сімейного типу. Вихованці дитячого будинку сімейного типу.
35. Створення дитячого будинку сімейного типу.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИКОНАННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАВДАНЬ

Практичні заняття є одним із видів роботи здобувачів з навчальної дисципліни, яка передбачена в освітньо-професійній програмі «Право», першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, спеціальності 081 «Право».

Здобувач на основі рекомендованої літератури та нормативно-правових актів готує відповіді на поставлені в плані практичного заняття питання та вирішує запропоновані практичні завдання.

Втім, розібрати викладене питання або вирішити/виконати практичне завдання неможливо без відносно глибоких знань з основних, базових положень, а також знання нормативного матеріалу та вміння його застосування. Тому для підготовки необхідно спланувати самостійну роботу. Основою плану самостійної роботи для здобувача є Робоча програма з навчальної дисципліни «Сімейне право» та Електронні методичні рекомендації до практичних занять, розроблені та затверджені кафедрою цивільно-правових дисциплін Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Практичні завдання здобувач виконує, слідуючи інструкціям у планах практичних занять і методичних рекомендаціях.

При підготовці до практичного заняття здобувач повинен проводити вивчення рекомендованої літератури та нормативно-правових актів, у тісному зв'язку з аналізом положень раніше прослуханих з цієї теми в лекціях.

Процес підготовки до практичного заняття умовно можна поділити на три етапи:

- 1) аналіз фактичних обставин, викладених у завданні;
- 2) вивчення та аналіз необхідних нормативно-правових актів;
- 3) формулювання висновку (рішення) за запропонованим завданням;

Пристаючи до вирішення практичного завдання, здобувач повинен уважно прочитати його, уточнити поставлене перед ним завдання

У запропонованому завданні можуть викладатися, поряд із сімейними інші правовідносини, наприклад, цивільні, житлові, які не можуть регулюватися за допомогою тільки сімейно-правових норм. У такому разі, здобувачу необхідно правильно визначити коло нормативно-правових актів, які необхідно застосувати для правильного вирішення конкретного завдання.

Обґрунтоване рішення, як правило, можливе не лише за уважного вивчення нормативного матеріалу, а й теоретичних положень. Розв'язання відповідного завдання слід давати письмово, викладаючи відповідь у тезовому вигляді з обов'язковим посиланням на діюче законодавство. Ігнорування зазначеного правила зазвичай призводить до того, що у більшості випадків відповідь здобувача є неповною та логічно непослідовною.

Виконання завдань оформлюється письмово (ворд-, pdf-документ тощо) і надсилається у Google Classroom або викладачеві на електронну адресу. Викладач перевіряє виконані завдання та надає зворотний зв'язок.

Контроль знань здійснюється через опитування на практичних заняттях, перевірки виконання практичних завдань, проведенням контрольної роботи за змістовими модулями.

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти за результатами поточного, періодичного та підсумкового контролю

Теми практичних занять	Кількість балів за вид роботи	Ра зом балів
Змістовий модуль 1. Загальні положення сімейного права		
Тема 2. Поняття предмет та метод сімейного права 1 година. Тема 3. Сімейні правовідносини 1 година	0-5 (опитування) 0-5 (розв'язання задач 0-5 (індивідуальне завдання)	0-15
Змістовий модуль 2. Шлюб		
Тема 4.Шлюб. Порядок його укладання 2 години	0-5 (опитування) 0-5 (розв'язання задач)	0-10
Тема 5 .Права й обов'язки подружжя 2 години	0-5 (опитування) 0-5 (індивідуальне завдання)	0-10
Тема 6. Права та обов'язки подружжя по утриманню 2 години	0-5 (опитування) 0-5 (розв'язання задач)	0-10
Тема 7.Підстави припинення шлюбу 1 година	0-5 (опитування) 0-5 (розв'язання задач, практичне завдання)	0-10
Контрольне тестування за ЗМ 1, 2 1 година	0,2 бала за вірну відповідь на одне питання тесту	0-5
Змістовий модуль 3. Права та обов'язки батьків і дітей		
Тема 8.Визначення походження дитини 2 години	0-5 (опитування) 0-5 (розв'язання задач)	0-10
Тема 9. Особисті немайнові права та обов'язки батьків і дітей 1 година Тема 10. Майнові права та обов'язки батьків і дітей 1 година	0-5 (опитування) 0-5 (розв'язання задач) 0-5 (індивідуальна завдання)	0-15
Змістовий модуль 4. Форми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування		

Тема 11. Поняття, умови і порядок усиновлення 1 година	0-5 (опитування) 0-5 (індивідуальне завдання)	0-10
Контрольне тестування за ЗМ 3,4 1 година	0,2 бала за вірну відповідь на одне питання тесту	0-5
Разом		100

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО НАПИСАННЯ КУРСОВОЇ РОБОТИ

Курсова робота є підсумком теоретичної, науково-практичної роботи здобувача протягом певного періоду навчання. Тому процес написання курсової роботи – важливий і відповідальний етап підготовки фахівця-правознавця.

Мета курсової роботи - поглиблення, узагальнення, закріплення та систематизація, практичне застосування одержаних за час освітньої діяльності теоретичних знань до комплексного вирішення конкретного фахового завдання; розвиток навичок самостійної роботи, вироблення творчого мислення, вироблення вміння самостійно працювати з навчальною, науковою літературою та нормативно-правовими актами, правильно аналізувати та узагальнювати матеріал; використовувати сучасні інформаційні засоби і технології.

Курсова робота включає в себе два елементи:

- 1) засвоєння методики організації науково-дослідної роботи,
- 2) робота над науковим дослідженням під керівництвом наукового керівника.

Курсова робота пишеться українською мовою в стилі наукового тексту.

Викладати матеріал необхідно чітко, послідовно, застосовуючи прийнятну наукову термінологію, уникаючи повторень. Необхідно уникати побутових висловлювань, стежити за тим, щоб значення використовуваних термінів відповідало загальноприйнятому в юриспруденції вживанню.

При написанні роботи необхідно чітко дотримуватись основної мети дослідження. У кожному розділі, підрозділі потрібно розкривати саме те питання, яке задекларовано у заголовку розділу, підрозділу роботи.

У тексті курсової роботи рекомендується частіше застосовувати абзац, виділяючи закінчену думку.

Курсова робота повинна містити: титульний аркуш, зміст, перелік умовних позначень (за необхідності), вступ, основну частину (яка поділяється на розділи, підрозділи), висновки, список використаних джерел, додатки (за необхідності).

У вступі слід сформулювати суть проблемної ситуації, із чого буде видно **актуальність теми**, яка розкривається шляхом аналізу та порівняння з відомими дослідженнями, присвяченими вибраній проблемі, визначенням необхідності та доцільності розгляду обраної теми роботи.

Мета і завдання курсової роботи. Від формулювання проблеми переходять до формулювання мети роботи, а також до виведення конкретних задач, які будуть розв'язуватися у відповідності з цією метою. Це звичайно робиться у формі переліку (вивчити..., встановити..., описати..., з'ясувати..., тощо). Задачі повинно формулювати ретельно, тому що висвітлення ходу їх розв'язання повинно скласти зміст розділів курсової роботи.

Об'єкт і предмет дослідження курсової роботи; Об'єкт – це процес або явище, що породжує проблемну ситуацію. Предмет – це те, що знаходиться в межах об'єкту. При цьому об'єкт та предмет курсової роботи як категорії наукового процесу повинні співвідноситись між собою як загальне та часткове. В об'єкті виділяється та його частина, яка служить предметом курсової роботи. Предмет визначає тему курсової роботи та обов'язково знаходить своє відображення у назві теми курсової роботи.

- **Методи**
- **Структура роботи.**

Остаточне редагування вступної частини роботи доцільно виконувати на завершальній стадії курсової роботи, коли розглянута проблема постає перед автором у повному обсязі.

Основна частина курсової роботи, як правило, складається з розділів, підрозділів, пунктів, підпунктів. Розділи (підрозділи, пункти, підпункти) роботи за своєю назвою, структурою, змістом повинні відповідати завданням

розгляду поставленої проблеми. Окремі розділи (підрозділи, пункти, підпункти) можуть мати практичну спрямованість і передбачати виконання завдань або розв'язання задач. Кожний розділ починається з нової сторінки його назвою.

Кожен розділ роботи завершується формулюванням висновків, у яких узагальнено та стисло викладаються наведені у розділі наукові та практичні результати.

При написанні курсової роботи повинні даватися посилання на матеріал з проаналізованих джерел, які наводяться в роботі. Якщо використовуються відомості, матеріали з монографій, оглядових статей, інших джерел з великою кількістю сторінок, тоді в посиланні необхідно вказати номери сторінок, ілюстрацій, таблиць, формул з джерела, на яке є посилання в роботі. Наприклад: [2, с. 34]. Список використаних джерел під назвою **«Список використаної літератури»** (жирний шрифт, курсив, вирівнювання по центру, кегель 14) розміщується наприкінці тексту і повинен оформлятися відповідно до **ДСТУ 8302:2015** **«Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні вимоги та правила складання»**.

Оформлення курсової роботи

Робота виконується на комп'ютері, дотримуючись таких вимог: формат аркушу – А4 (210 x 297), шрифт – Times New Roman, розміром 14 кеглів, висота літер і цифр – 2,5 мм, інтервал – 1,5. Поля: зліва – 30 мм, справа – 10 мм, зверху – 20 мм, знизу – 20 мм, друкують на принтері з одного боку аркуша білого паперу.

Обсяг курсової роботи не повинен перевищувати 30-35 сторінок друкованого тексту (не враховуючи додатків).

Заголовки структурних частин роботи (ЗМІСТ, ВСТУП, РОЗДІЛИ та їх назви, ВИСНОВКИ, СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ) друкуються великими літерами по центру. ДОДАТКИ з правого верхнього кута аркуша. Заголовки підрозділів (пунктів, підпунктів) друкуються маленькими літерами

(крім першої великої) з абзацного відступу. Крапка в кінці заголовка розділу, підрозділу (пункту, підпункту) не ставиться. Якщо заголовок складається з двох або більше речень, вони розділяються крапкою.

Зміст, вступ, розділи, висновки, список використаних джерел, додатки як структурні частини курсової роботи починаються з нової сторінки.

Усі сторінки курсової роботи підлягають суцільній нумерації. Номер сторінки проставляється в правому нижньому її куті. Першою сторінкою є титульний аркуш, другою завдання, третьою — зміст, четвертою — перелік умовних позначок (за необхідністю), які включають до загальної нумерації, але на них номер сторінки не проставляється. Починати нумерувати слід на першій сторінці вступу. Номери розділів позначаються арабськими цифрами, написання кожного розділу необхідно починати з нової сторінки, підрозділів текстів з інтервалом 1,5. Додатки не мають нумерації

Номер розділу в тексті ставиться після слова РОЗДІЛ (після номера крапка не ставиться наприклад, РОЗДІЛ 1), потім з нового рядка друкується заголовок розділу (назва розділу розміщується по центру аркушу).

Підрозділи нумеруються в межах розділу (наприклад, 1.2). Потім у тому ж рядку наводиться заголовок підрозділу. Пункти нумеруються в межах підрозділу (наприклад, 1.1.1).

Термін здачі курсової роботи – за місяць до початку заліково-екзаменаційної сесії

**ТЕМИ КУРСОВИХ РОБІТ ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ
ОЧНОЇ ТА ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ
З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «СІМЕЙНЕ ПРАВО»**

1. Історія розвитку сімейного законодавства України.
2. Поняття та система джерел сімейного права.
3. Сімейні правовідносини: поняття, структура та види.
4. Правоздатність і дієздатність у сімейному праві України.
5. Заходи захисту та заходи відповідальності у сімейному праві України.
6. Строки у сімейному праві України.
7. Юридичні факти у сімейному праві України.
8. Категорія «інтерес» у сімейному праві України.
9. Шлюб за законодавством України : сутність, порядок та умови укладення.
10. Недійсність шлюбу.
11. Поняття, підстави та порядок припинення шлюбу.
12. Припинення шлюбу шляхом його розірвання (підстави, порядок, правові наслідки).
13. Правове регулювання укладання трансграничних шлюбів.
14. Правове регулювання майнових відносин подружжя в Україні та країнах Європи.
15. Особисті немайнові правовідносини подружжя за законодавством України.
16. Особисті немайнові та майнові права та обов'язки батьків та дітей за українським законодавством та законодавством іноземних країн.
17. Договірне регулювання майнових відносин подружжя.
18. Шлюбний договір у сімейному праві України.
19. Шлюбний договір за законодавством зарубіжних країн.
20. Законний режим майна подружжя в українському сімейному праві.
21. Здійснення і припинення права власності подружжя.

22. Правове регулювання фактичних шлюбних відносин за законодавством України.

23. Підстави та порядок встановлення походження дитини.

24. Правове регулювання відносин, які виникають внаслідок застосування допоміжних репродуктивних технологій (вітчизняний та зарубіжний досвід).

25. Спори про батьківство та материнство дитини.

26. Особливості правового статусу неповнолітніх батьків.

27. Спори між батьками, пов'язані з вихованням дітей.

28. Особисті немайнові права дитини.

29. Майнові права дитини (особливості реалізації, охорони та захисту).

30. Правовідносини між батьками та дітьми з приводу належного їм майна.

31. Аліментні правовідносини у сімейному праві України.

32. Аліментні зобов'язання батьків і дітей.

33. Аліментні зобов'язання подружжя та колишнього подружжя.

34. Позбавлення батьківських прав як особливий вид сімейно-правової відповідальності.

35. Договірні форми влаштування дітей, які залишилися без батьківського піклування.

36. Правове регулювання синовлення за законодавством України та іноземним законодавством.

37. Підстави, порядок та правові наслідки визнання усиновлення недійсним.

38. Особливості усиновлення іноземними громадянами.

39. Інститут опіки та піклування у сімейному праві України.

40. Патронат як форма влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування.

41. Застосування заходів цивільно-правової та сімейно-правової відповідальності у сімейному праві.

42. Захист сімейних прав в практиці Європейського суду з прав людини.

43. Інститут представництва у сімейному праві.

44. Правове регулювання немайнових відносин у сфері сімейного права (історія і сучасність).

Критерії оцінювання курсової роботи

За результатами захисту курсової роботи здобувачам виставляють оцінку за 100бальною-шкалою.

При виставленні оцінки курсової роботи приймаються до уваги: зміст дослідження; оформлення курсової роботи; доповідь та презентація; відповіді на запитання; відгук наукового керівника.

Оцінка за курсову роботу може бути знижена в таких випадках:

1.Оформлення:

- не відповідає вимогам до оформлення курсових робіт;
- відсутність в роботі вступу або висновків, або і того, і іншого;
- наявність помилок в оформленні бібліографії.

2.Недоліки змісту роботи:

- відсутність посилань на джерела, а також на джерела, які безпосередньо стосуються вирішуваної проблеми і опубліковані не менше 10 років тому (окрім історіографії);
- використання великих фрагментів чужих текстів без зазначення їхнього джерела;
- відсутність аналізу вітчизняних праць, присвячених проблемі дослідження;
- теоретична частина не завершується висновками і формулюванням предмету власного дослідження;
- зміст курсової роботи не розкриває тему дослідження.

Критерії оцінювання захисту курсової роботи

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою для заліку
		зараховано
90 - 100	A	
85 - 89	B	
75 - 84	C	

70 - 74	D	
60 - 69	E	
35 - 59	FX	не зараховано з можливістю повторного захисту курсової роботи
0 - 34	F	не зараховано з обов'язковим повторним захистом курсової роботи

Критерії оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти

Оцінка за національною шкалою	100 бальна шкала/ Оцінка ECTS	Критерії оцінювання
Відмінно	90 – 100 /A	Курсова робота оформлена за вимогами, які пред'являються до такого виду робіт, матеріал викладено логічно і послідовно з відповідними висновками. Курсова робота носить дослідницький характер. При її захисті студент показує глибокі знання з питань теми, оперує даними дослідження, вносить пропозиції по темі дослідження, під час доповіді вміло використовує презентацію, впевнено і докладно відповідає на поставлені запитання
Дуже добре/добре	85 – 89 /B	Курсова робота носить дослідницький характер, оформлена за вимогами, які пред'являються до такого виду робіт, матеріал викладено логічно і послідовно з відповідними висновками. При захисті здобувач показує знання з питань теми, оперує даними дослідження, під час доповіді вміло використовує презентацію. У основній частині роботи є лише незначні погрішності.
	75 – 84 /C	Курсова робота носить дослідницький характер, оформлена за вимогами, які пред'являються до такого виду робіт, матеріал викладено логічно і послідовно з відповідними висновками. Робота має позитивні відгуки наукового керівника. В рецензії наукового керівника є незначні зауваження. При захисті роботи здобувач показує знання з питань теми, оперує даними дослідження, під час доповіді використовує презентацію, відповідає на поставлені запитання. У структурі, змісті, мові і стилі роботи є лише незначні погрішності.
Задовільно	70 – 74 /D	Курсова робота носить дослідницький характер, оформлена за вимогами, які пред'являються до такого виду робіт, але має поверхневий аналіз, матеріал викладено непослідовно та необґрунтовано. Робота має зауваження наукового керівника щодо змісту та методики. Основні тези роботи розкриті, але недостатньо обґрунтовані, нечітко сформульовано висновки, пропозиції і рекомендації. При захисті здобувач виявляє невпевненість, показує слабкі знання питань теми, не завжди дає вичерпні аргументовані відповіді на запитання.

		Здобувач відтворює значну частину теоретичного матеріалу, виявляє знання і розуміння основних положень; за допомогою викладача може аналізувати навчальний матеріал, виправляти помилки, серед яких є значна кількість суттєвих
	60 – 69 /E	Курсова робота носить дослідницький характер, оформлена за вимогами, які пред'являються до такого виду робіт, але має недостатньо критичний аналіз, матеріал викладено непослідовно та необґрунтовано. Робота має значні зауваження наукового керівника щодо змісту та методики. Основні тези роботи розкриті, але недостатньо обґрунтовані, нечітко сформульовано висновки, пропозиції і рекомендації. При захисті здобувач виявляє невпевненість, показує слабкі знання питань теми, не дає вичерпні аргументовані відповіді на запитання. До захисту не підготовлена презентація. Здобувач відтворює значну частину теоретичного матеріалу, виявляє знання і розуміння основних положень і лише за допомогою викладача може виправляти помилки, серед яких є значна кількість суттєвих.
Незадовільно з можливістю повторного захисту курсвої роботи	35 – 59 / FX	Курсова робота не носить дослідницького характеру, не має аналізу і не відповідає вимогам, які пред'являються до такого виду робіт. У роботі немає висновків або вони носять повторний декларативний характер. У рецензії наукового керівника є критичні зауваження. До захисту не підготовлена презентація доповіді. При захисті курсвої роботи здобувач при відповіді на питання припускає грубі помилки.
Незадовільно з обов'язковим повторним захистом курсвої роботи	0 – 34 /F	Курсова робота не носить дослідницького характеру, і не відповідає вимогам, які обов'язково пред'являються до такого виду робіт. У роботі повторною немає висновків або вони носять декларативний характер. У рецензії наукового керівника є критичні зауваження. До захисту не підготовлена презентація роботи. При захисті курсвої роботи здобувач не може відповісти на жодне поставлене запитання по темі дослідження, здобувач не знає теорії.

До підсумкового контролю не допускаються здобувачі, які не виконали з навчальної дисципліни курсову роботу або її не захистили, якщо вона передбачена навчальним планом.

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ДО СКЛАДАННЯ ЗАЛІКУ

1. Історичні форми шлюбу і сім'ї.
2. Декрети РРФСР і УРСР 1917 та 1919 років.
3. Перші радянські сімейні кодекси.
4. Сімейні кодекси УРСР і РРФСР 1926 року (загальна характеристика).
5. Постанова ЦВК і РНК СРСР від 27 червня 1936 року.
6. Основні положення Указу Президії Верховної Ради СРСР від 8 липня 1944 року .
7. Основи законодавства Союзу РСР і союзних республік про шлюб і сім'ю 1968 року.
8. Кодекс про шлюб і сім'ю УРСР від 20 червня 1969 р., його основні особливості і загальна характеристика.
9. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року.
10. Поняття сімейного права як галузі права. Предмет і метод правового регулювання сімейного права.
11. Принципи сімейного права. Система принципів сімейного права та їх класифікація.
12. Джерела сімейного права: законодавство, договір, звичай.
13. Поняття та характерні риси сім'ї.
14. Поняття та види сімейних правовідносин.
15. Суб'єкти та об'єкти сімейних правовідносин. Зміст сімейних правовідносин.
16. Юридичні факти, як підстави виникнення сімейних правовідносин у сімейному праві та їх види.
17. Строки позовної давності та інші строки в сімейному праві
18. Поняття ліній і ступенів споріднення.
19. Поняття, умови і порядок укладання шлюбу.

20. Перешкоди до укладання шлюбу
21. Питання фактичних шлюбних відносин відповідно з діючим законодавством України.
22. Недійсність шлюбу. Підстави і порядок визнання шлюбу недійсним і його правові наслідки.
23. Особисті немайнові правовідносини між подружжям: поняття, значення та види.
24. Спільна сумісна власність подружжя.
25. Право особистої приватної власності дружини та чоловіка.
26. Договірний режим майна подружжя. Шлюбний договір в системі майнових договорів подружжя.
27. Відповідальність подружжя за забор'язаннями.
28. Підстави виникнення між подружжям обов'язків з утримання.
29. Право на утримання колишнього подружжя. Припинення права одного з подружжя на утримання
30. Підстави та порядок припинення шлюбу.
31. Правові наслідки припинення шлюбу і відмінність розірвання шлюбу від визнання шлюбу недійсним.
32. Порядок розірвання шлюбу.
33. Встановлення режиму окремого проживання подружжя.
34. Підстави виникнення правовідносин між батьками та дітьми.
35. Порядок встановлення походження дитини.
36. Визначення походження дитини, народженої в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій
37. Встановлення батьківства і встановлення факту батьківства.
38. Порядок оспорювання батьківства (материнства).
39. Особисті правовідносини між батьками та дітьми.
40. Порядок визнання прізвища, імені, по батькові дітей.
41. Вирішення спорів, пов'язаних з місцем проживання дітей.
42. Відповідальність батьків за неналежне виховання дітей.

43. Підстави та наслідки позбавлення батьківських прав.
44. Майнові правовідносини між батьками та дітьми.
45. Аліментні обов'язки батьків.
46. Розмір аліментів на утримання дітей і порядок їх стягнення.
47. Аліментні обов'язки дітей.
48. Аліментні обов'язки дітей, бабусі, онука, онучки.
49. Аліментні обов'язки вітчима і мачухи, пасинків та падчерок, фактичного вихователя та вихованця.
50. Поняття, умови та порядок усиновлення.
51. Правові наслідки усиновлення.
52. Умови та порядок визнання усиновлення недійсним та скасування усиновлення. Правові наслідки скасування усиновлення або визнання його недійсним.
53. Особливості усиновлення дітей іноземними громадянам і особами без громадянства.
54. Опіка та піклування над дітьми.
55. Опіка та піклування над дитиною, яка проживає у закладі охорони здоров'я, навчальному або іншому дитячому закладі.
56. Припинення опіки, піклування над дитиною.
57. Патронат. Договір про патронат. Припинення договору про патронат.
58. Прийомна сім'я. Створення прийомної сім'ї.
59. Дитячий будинок сімейного типу. Створення дитячого будинку сімейного типу.
60. Батьки-вихователі дитячого будинку сімейного типу. Вихованці дитячого будинку сімейного типу

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Нормативно-правові акти:

1. Конвенція про права дитини : Конвенція, Міжнародний документ від 20.11.1989 року. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
2. Конвенція про контакт з дітьми : Конвенція, Міжнародний документ від 15.05.2003 року № ETSN192. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_659#Text
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): Конвенція, Міжнародний документ від 04.12.1950 року
4. Загальна декларація прав людини: ООН; Декларація, Міжнародний документ від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015
5. Конституція України: Основний закон України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
6. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 року № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
7. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.03.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-4>
8. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
9. Кодекс про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. № 8073 – X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
10. Кодекс адміністративного судочинства: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
11. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

12. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
13. Про державну реєстрацію актів цивільного стану: Закон України від 01.07.2010 № 2398-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2398-17>
9. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>
14. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>
15. Про дошкільну освіту: Закон України від 11.07.2001 № 2628-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>
16. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
17. Про попередження насильства в сім'ї: Закон України від 15.11.2001 № 2789-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2789-14>
18. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України від 13.01.2005 № 2342-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15>
19. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні: Закон України від 11.12.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1382-15>.
20. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7.12.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.
21. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 року. №1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19/conv#n1143>
22. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV. Дата оновлення: 15.10.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>
23. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку

- примусового стягнення заборгованості зі сплати аліментів: Закон України від 07.12.2017 № 2234-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2234-19>
24. Про Концепцію державної сімейної політики: Постанова Верховної Ради України від 17.09.1999 № 1063-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1063-14>
25. Про затвердження Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні: Наказ Міністерства юстиції України; Правила від 18.10.2000 № 52/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-00>
26. Деякі питання державної реєстрації шлюбу в умовах воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 07.03.2022 р. № 213. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213-2022-%D0%BF#Text>
27. Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 09.09.2013 р. № 787. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13#Text>
28. Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.04.2002 № 564 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/564-2002-%D0%BF>.
29. Про затвердження Положення про прийомну сім'ю: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.04.2002 № 565 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/565-2002-%D0%BF>
30. Про затвердження правил опіки та піклування. Наказ Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства освіти України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства праці та соціальної політики України від 26 травня 1999р. №34/ 166/131/88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0387-99>
31. Про затвердження Порядку призначення та виплати тимчасової державної допомоги дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місце проживання яких невідоме. Постанова Кабінету міністрів України від 22.02.2006 р. № 189. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/189-2006-%D0%BF>

32. Про затвердження Порядку здійснення органами опіки та піклування контролю за цільовим витраченням аліментів на дитину. Наказ Міністерства соціальної політики України від 15.11.2018 р. № 1713. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0102-19>
33. Про судову практику в справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення: Постанова Верховного суду України від 31.03.1995 № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-95>
34. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя: Постанова Верховного суду України від 21.12.2007 № 11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-07>
35. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 березня 2007 р. №3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-07>
36. Справа «Хант проти України» (Заява N 31111/04): Рішення Європейського суду з прав людини від 07.12.2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_126#Text

Основна література:

- 1.Процьків Н.М., Гетьманцева Н.Д. Сімейне право: навчально-методичний посібник. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю Федьковича, 2021. 148 с. URL:<https://archer.chnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/696/1/20.pdf>
- 2.Сімейне право : підручник / за заг. ред. В. А. Кройтора та В. Ю. Євко ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. 512 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3e06bd34-df92-438c-a3c6-151d0cf9ffc3/content>
- 3.Сімейне право (у схемах та визначеннях) : навч. посібник / кол. авт. ; [Коваленко А. В. (кер.), Валєєв Р. Г., Круглова О. О. та ін.]. Дніпропетровськ

- : Дніпроп. держ. ун-т внутр справ, 2016. 200 с. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/501/1/.pdf>
- 4.Сімейне право України: підручник / за ред. А. О. Дутко. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2018. 480 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2605/1/simeine%20pr.pdf>
- 5.Сімейне право України: підручник. Видавництво: Юрінком Інтер. Дзера О. В., Боднар Т. В., 2020. 520 с.
- 6.Тетарчук І.В. Сімейне право України. Навчальний посібник для підготовки до іспитів. Центр учбової літератури. 2022. 314 с.
- 7.Труба В. І. Класифікація сімейних правовідносин: монографія / В. І. Труба. Одеса: Фенікс, 2020. 360 с. URL: http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/33880/1/Truba_klas_sim_prav.pdf

Додаткова література:

- 1.Борисова В. І. Проблемні питання форм сімейного влаштування дитини, що залишилась без батьківського піклування, за законодавством України. *Право України*. 2019. № 2. С.135.
- 2.Гаврик Р.О. Визнання шлюбу недійсним як спосіб судового захисту сімейних прав та інтересів подружжя. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції, 2022. № 4. С. 24-28. URL: http://apnl.dnu.in.ua/4_2022/5.pdf
- 3.Горбунова О.В. Презумпція шлюбного материнства, батьківства за сімейним законодавством України та деяких країн Європейського Союзу. Актуальні проблеми держави і права, 2023. URL: <http://www.apdp.in.ua/v97/6.pdf>
- 4.Дудко А.О. Сучасний стан правового регулювання особистих немайнових прав та обов'язків подружжя. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка*. 2019. № 21. С. 190-196. URL: [file:///C:/Users/user/Downloads/vnulpurn_2019_21_29%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/user/Downloads/vnulpurn_2019_21_29%20(2).pdf)
- 5.Дякович М.М. Припинення шлюбу внаслідок його розірвання за сімейним правом України. URL: <file:///C:/Users/user/Downloads/206->

[%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-393-1-10-20200522.pdf](#)

6. Жилінкова І. В. Розвиток інституту шлюбного договору. Вісник Академії правових наук України. 2010, № 1 № 1. С. 60-76.

7. Журавльова Д. В. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України. Київ : «Видавничий дім «Професіонал». 2021. 520 с. URL : <https://jurkniga.ua/contents/naukovo-praktichniy-komentar-simeynogo-kodeksu-ukrayini.pdf>

8. Зілковська Л. М. Припинення усиновлення: теорія і практика правозастосування. *Наука і правоохорона*. 2016. № 1 (31). С. 296–301. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/10000/1/NP%201%202016-296-301.pdf>

9. Зілковська Л. М., Черненко В. А. Проблемні питання застосування законодавства про стягнення аліментів з батьків, діти яких були усиновлені. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2016. № 1. С. 109–119. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/11809/1/109-119.pdf>

10. Козак О. Нормативно-правове регулювання відносин, що виникають у разі влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у прийомну сім'ю. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/6/4.pdf>

11. Кукса Т. В. Підстави виникнення сімейних правовідносин. Студентська трибуна. *Часопис Київського університету права*. 2017/1. С. 389-391

12. Кучеренко Олексій. Окремі аспекти позбавлення батьківських прав як сімейно-правового засобу захисту інтересів дитини. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. №1. С. 129-132. URL:

13. Кравчик Н.Б. Особливості патронату в законодавстві України. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/5_2020/7.pdf

14. Красник К.С. Визначення поняття «сім'я» у правовій доктрині. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/25_05_2018/pdf/114.pdf

- 15.Красицька Л.В. Усиновлення повнолітньої особи. Сьомі юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є. В. Васьковського: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 26 травня 2017 р.) / упоряд. і відповід. ред. І. С. Канзафарова; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова; економ.-прав. ф-т. Одеса : Астропринт, 2017. С. 138-141
- 16.Красицька Л. В. Про деякі питання стягнення аліментів. Восьмі юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є. В. Васьковського: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова; економ.-прав. ф-т. Одеса : Астропринт, 2018. С.100-104.
- 17.Красицька Л. В. Визначення походження дитини від матері. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2017. № 3. С. 172-180.
- 18.Мельник О.О. Окремі проблемні питання розлучення в умовах війни. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2023. Серія ПРАВО. Випуск 77: частина 1. С. 150-153. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/283050/277230>
- 19.Мінченко А.О. Проблеми визначення місця проживання малолітньої дитини з одним із батьків. Проблеми цивільного права та процесу : тези доп. учасників наук.-практ. конф. присвяч. світлій пам'яті О.А. Пушкіна, Харків, 25 трав. 2018 р. МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Харків. Обласний осередок Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України». Харків : ХНУВС, 2017. С. 167-169.
- 20.М.С. проти України : Рішення Європейського суду з прав людини від 11.07.2017 року. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng/#{%22itemid%22:\[%22001-175140%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng/#{%22itemid%22:[%22001-175140%22]})
- 21.Моренець І.А. Проблеми усиновлення дітей іноземцями. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/9767/1/Morenec.pdf>

- 22.Озель В. І. Шлюбний договір в історії українського права. *Dictum Factum*. Юридичний збірник Державного університету інфраструктури та технологій. 2018. №2. URL: <https://df.duit.in.ua/index.php/dictum/article/view/39/32>
- 23.Павлюк Н.М. Проблеми усиновлення в Україні. Юридичний науковий електронний журнал, 2023. № 4. С. 199-202. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2023/47.pdf
- 24.Принципи сімейного права (сутність та проблеми застосування) : монографія / Марія Василівна Менджул. – Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2019. – 420 с. : табл. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/32231/1/.pdf>
- 25.Ревуцька І.Е. До питання поняття сім'ї в теорії сімейного права та за законодавством України та країн-членів ЄС. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/25380/1/.pdf>
- 26.Розгон О. В. Договори у сімейному праві України: монографія / О. В. Розгон. К .: Ін Юре, 2018. 301 с.
- 27.Розгон О.В. Колізійне регулювання встановлення походження дитини при застосуванні сурогатного материнства. Альманах міжнародного права. 2017. № 17. С. 123–133. URL: file:///C:/Users/user/Downloads/amp_2017_17_16.pdf
- 28.Розгон О.В. Договір про влаштування дітей до прийомної сім'ї. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/322748367.pdf>
- 29.Сафончик О.І. До питання визначення поняття шлюбу за законодавством України. *Від римського приватного права до права Європи* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-прак. конф. Одеса: Фенікс, 2017. С. 77-79. URL : http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/8421/ilovepdf_com-77-
- 30.Сафончик О.І. Деякі питання припинення шлюбу внаслідок його розірвання за законодавством України. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/17173/%D0%A1%D0%B0%D1%84%D0%BE%D0%BD%D1%87%D0%B8%D0%BA%20%D0%94%D0%B5%D1%8F%D0%BA%D0%B8%20%D0%BF%D0%B8%D1%82.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

- 31.Сафончик О.І., Шамота О.В. Принцип гендерної рівності за сімейним законодавством України. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/15671/.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- 32.Тімуш І.С. Визначення сім'ї у юридичній науці. Юридичний вісник. 2018. № 2 (47). С. 109-115. URL: <file:///C:/Users/user/Downloads/alexi,+17.pdf>
- 33.Токарчук Л. М. Максимально можливе урахування інтересів дитини за законодавством України // Актуальні проблеми приватного права : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті Ю.С. Червоного (до 90-річчя від дня його народження) (м.Одеса, 15 грудня 2017 р.) / упоряд. і відп. ред. : І.С. Канзафарова, В.М. Зубар. – Одеса : Астропринт, 2017. – С. 14-22.URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/12299/3/14-22.pdf>
- 34.Токарчук Л. М. Влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: приватно-правові проблеми: монографія. Одеса: Фенікс, 2020. 420 с.
- 35.Токарчук Л. М. Врахування думки дитини при вирішенні питань, що стосуються її життя, та дотримання принципу «інтереси дитини» // Восьмі юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є. В. Васьковського : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 18 травня 2018 р.) / упоряд. і відповід. ред. І. С. Канзафарова ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова ; економ.-прав. ф-т. – Одеса : Астропринт, 2018. – С. 109-114. URL:<http://dspace.onu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/19483>
- 36.Токарчук Л. М. Патронат над дітьми: постановка проблеми. URL: <http://pd.onu.edu.ua/article/view/234331/23297>
- 37.Токарчук Л. М. Правила подання і розгляду заяви про усиновлення: проблеми правового регулювання // Актуальні проблеми приватного права : матеріали XVII наук.-практ. конф., присвяч. 97-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова (Харків, 22 лют. 2019 р.).

- Харків : Право, 2019. – С. 231-235. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/26412/1/231-235.pdf>
- 38.Токарчук Л.М. Державна сімейна політика України: сучасний стан і перспективи. *Наука і правоохорона*. 2020. № 1 (47). С. 9-17.
- 39.Труба В.І. Правовідносини між батьками і дітьми: структура і особливості. *Правова держава*. 2012. Вип. 23. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. С. 332-337.
40. Труба В.І. Спільне майно подружжя: проблеми правового регулювання, правозастосування і тлумачення. *Правова держава*. 2013. Вип. 24. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. С. 274-278.URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/16117/5/274-278.pdf>
- 41.Труба В. І. Аліментні правовідносини: види та правова природа. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Правознавство*. 2014. Т. 19, Вип. 3. С. 44-49.URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/7010/1/44-49%2b.pdf>
- 42.Труба В. І. Особливості правовідносин з усиновлення повнолітніх. *Наука і правоохоронна*. Київ. 2014. №4(26). С. 265-269.
- 43.Труба В. І. Проблемні питання правових підстав позбавлення батьківських прав. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2014. Вип. 12 том 2. Одеса. С. 4-7.
44. Труба В.І. Визнання шлюбу недійсним або припинення шлюбу - складнощі вибору. Шості юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є. В. Васьковського (до 150-річчя від дня його народження) : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 20-21 трав. 2016 р.) / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, ЕПФ. – Одеса : Астропринт, 2016. – С. 322–326. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/9451>
45. Труба В.І. Проблеми класифікації сімейних правовідносин. Актуальні проблеми приватного права : матеріали Всеукр. наук.- практ. конф., присвяч. пам'яті Ю. С. Червоного до 90-річчя від дня його народження (Одеса, 15

груд. 2017 р.) / Одес. нац. ун-т імені І. І. Мечникова, Екон.-прав. ф-т, Каф. цивіл.-прав. дисциплін, Центр дослідж. права ім. Савіньї ; упоряд. та відп. ред.: І. С. Канзафарова, В. М. Зубар. – Одеса : Астропринт, 2017. – С. 3–6. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/12300>

46. Труба В.І. Право спільної власності подружжя. Сьомі юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є. В. Васьковського : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 26 трав. 2017 р.) / Одес. нац. ун-т імені І. І. Мечникова, ЕПФ. – Одеса : Астропринт, 2017. – С. 142–148. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/18170>

47. Труба В. І. Виконання батьками обов'язку з утримання повнолітньої дитини, яка продовжує навчання. Правова держава. Одеса. 2018. № 32. С. 146-150. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/20780/1/146-150.pdf>

48. Труба В.І. Виконання батьками обов'язку з утримання повнолітньої дитини, яка продовжує навчання. Правова держава. – 2018. – № 32 : До 20-річчя ЕПФ ОНУ. – С. 146–150. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/20780>

49. Труба В.І. Проблеми поділу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. Право, економіка та управління: генезис, сучасний стан та перспективи розвитку : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю екон.-прав. ф-ту Одес. нац. ун-ту ім. І. І. Мечникова (Одеса, 14-15 верес. 2018 р.) / Одес. нац. ун-т імені І. І. Мечникова, Екон.-прав. ф-т ; відп. ред.: І. А. Ломачинська, А. В. Смітюх. – Одеса : Фенікс, 2018. – С. 578–582. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/18754>

50. Труба В.І. До питання найвищих інтересів дитини при вирішенні спору про визначення її місця проживання. Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних та сімейних прав : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. Ч. Н. Азімова (Харків, 19 груд. 2018 р.) / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Каф. цивіл. права, Київ. регіон. центр НАПрН

України, Всеукр. громад. організація «Асоц. цивілістів України» ; відп. за вип. В. В. Надьон. - Харків, 2018. – С. 52–60. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/20855>

51. Труба В.І. Забезпечення права дітей на утримання: новели законодавства. Правова держава. – 2019. – № 33 : До 20-річчя журналу. – С. 109–115. (Фахове видання категорія В). URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/23747>

52. Труба В.І. Європейське сімейне право: перспективи для України. Дев'ять юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є. В. Васьковського : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 17 трав. 2019 р.) / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, ЕПФ ; Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України» ; відпов. ред. І. С. Канзафарова. – Одеса : Астропринт, 2019. – С. 71–74. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/25767>

53. Труба В.І. Вплив практики ЄСПЛ на розвиток сімейного законодавства України. Десять юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є. В. Васьковського : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. до 30-ї річниці проголошення незалежності України (Одеса, 28 трав. 2021 р.) / Одес. нац. ун-т імені І. І. Мечникова ; економ.-прав. ф-т ; відп. ред. В. І. Труба, упоряд. А. Л. Святошнюк. – Одеса : Фенікс, 2021. – С. 32–39. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/31145>

54. Труба В.І. Правові наслідки проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без укладення шлюбу. Одинадцять юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвяч. пам'яті Є. В. Васьковського [Електрон. ресурс] : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. до 25-річчя засн. економ.-прав. ф-ту (Одеса, 26 трав. 2023 р.) / відп. ред. В. І. Труба, упоряд. А. Л. Святошнюк ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, економ.-прав. ф-т. – Одеса : Фенікс, 2023. – С. 101–104. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/35740>

55. Труба В.І. Місце норм сімейного права в системі соціальних норм. Правова держава. – 2020. – № 37: До 155-річчя Одеського національного

університету імені І. І. Мечникова. – С. 117–122. (Фахове видання категорія Б). URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/28138>

56. Труба В.І. Деякі питання стягнення аліментів на дітей з інших членів сім'ї та родичів. Доктрина приватного права: традиції та сучасність : матеріали 20-ї наук.-практ. конф., присвяч. 100-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР, ректора Харків. юрид. ін-ту (1962–1987 рр.) В. П. Маслова (Харків, 4 лют. 2022 р.) / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого ; Нац. акад. прав. наук України, Від-ня цивіл.-прав. дисциплін ; Харків. обл. осередок Всеукр. громад. орг. «Асоц. цивілістів України». – Харків : Право, 2022. – С. 51–55. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/34281>

57. Truba Vyacheslav I.; Tokarchuk Lyudmila M.; Morozova Stella Ye. Family law trends in Ukraine. Global Journal of Comparative Law. – 2021. – Vol. 10, iss. 1-2. – P. 170–187. (Scopus – Q3 Social Science, Law; SCImago Journal & Country Rank – Q4 Social Science, Law) DOI: <https://doi.org/10.1163/2211906X-10010013>

58. Тюріна Т., Кінаш О. Стан та перспективи розвитку сімейних форм опіки в сучасній Україні. URL: <file:///C:/Users/user/Downloads/271638-Article%20Text-626521-1-10-20230111.pdf>

59. Федорко М. С. Правове регулювання поділу спільного майна подружжя (окремі зауваження) // 66 наукова конференція професорсько- викладацького складу і наукових працівників ОНУ імені І.І. Мечникова, (23-25 листопада 2011), м. Одеса, с. 177-180.

60. Хобор Р. Б. Шлюбний договір як регулятор майнових відносин подружжя: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2017. 227 с. URL: https://nrat.ukrintei.ua/searchdb/?_token=R34sJbkEYJHDLXoDGxwpwKwItoSU_mGe2lB83oT2V&temaSearch1=%D1%88%D0%BB%D1%8E%D0%B1%D0%B D%D0%B8%D0%B9+%D0%B4%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D1%9 6%D1%80&typeSearch1=1&tab=small

61. Шимон С.І. Теоретичні та практичні проблеми визначення складу «майна» як об'єкта цивільних правовідносин // *Вісник Академії адвокатури України*. 2012. № 1(23). С. 623
62. Шкурська І.С. Деякі питання укладання шлюбу громадянина України з іноземним елементом. *Юридичний науковий електронний журнал*, 2022. № 10. С. 240-243. URL: http://lsej.org.ua/10_2022/57.pdf
63. Шлюбний договір: актуальні питання судової практики. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Stack_2.pdf
64. Шуміло І.А. Правові та етичні проблеми транскордонного сурогатного материнства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 182-186. URL: http://www.lsej.org.ua/8_2020/47.pdf

ЕЛЕКТРОННІ ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України: www.rada.gov.ua
2. Офіційний веб-сайт Кабінету Міністрів України: www.kmu.gov.ua
3. Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України: <https://minjust.gov.ua/>
4. Офіційний веб-сайт Міністерства соціальної політики України: <https://www.msp.gov.ua/>
5. Судова влада України: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/>
6. Єдиний державний реєстр судових рішень: <https://reyestr.court.gov.ua/>
7. Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І.І. Мечникова URL: <http://lib.onu.edu.ua/>
8. Наукова бібліотека ім. Максимовича URL: <http://www.library.univ.kiev.ua/>
9. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського URL: <http://nbuv.gov.ua/>
10. Національна парламентська бібліотека: www.alpha.rada.kiev.ua.

Навчальне видання

СІМЕЙНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

ЕЛЕКТРОННІ МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
до практичних занять з навчальної дисципліни
для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 «Право»

Електронне практичне видання

Укладачі:

Труба Вячеслав Іванович
Голоденко Ірина Олександрівна

Оригінал-макет розроблено в авторській редакції.

Затвердж. авт. 28.08.2023. Шрифот Times New Roman.

Системні вимоги: операційна система сумісна з
програмним забезпеченням для читання файлів формату PDF.

Обсяг 1 МБ.

Кафедра цивільно-правових дисциплін
Економіко-правовий факультет
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058